

Bošnjačka knjiga narodnih priča, mitova i običaji

Autor: Ilma Džafić

Donator: Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava

Decembar 2025 godine

UVOD

Usmena riječ oduvijek je bila najčvršći temelj identiteta jednog naroda. Prije zapisa, prije školskih udžbenika, prije arhiva i biblioteka, postojala je priča. Ona koja se rađa na ognjištu, među ljudima, u porodicama, u trenucima radosti i tuge, u običnim danima i u danima kada se događaju velike promjene. Priča kao most između prošlosti i sadašnjosti, između onih koji su bili i onih koji tek dolaze. Priča koja, bez obzira na vrijeme i prilike, ostaje najotporniji oblik pamćenja. Bošnjačka usmena tradicija, bogata i raznolika, desetljećima se prenosila upravo na taj način – glasom, riječju, kazivanjem, pamćenjem. Ona je živjela u kućama i mahalama, u avlijama i na putovima, u svakoj sredini u kojoj je bošnjački narod stvarao svoj svijet i u njemu ostavljao trag. Ali danas, u vremenu ubrzanih promjena, globalizacije, selidbi, digitalnih navika i gubitka zajedničkih prostorija za pričanje priča, čini se da je taj prenos sve tiši i sve rjeđi.

Knjiga koju držite pred sobom nastala je upravo iz potrebe da se taj glas ponovno ojača. Da se sačuvaju priče koje su prijetile da izblijede. Da se vrati dostojanstvo običaju usmenog prenošenja i da se zabilježi ono što je u bošnjačkoj kulturi ostavljalo najdublje tragove: mudrost predaka, moralne pouke, mitovi koji otkrivaju pogled na svijet, običaji koji govore o načinu života, odnosu prema vjeri, prirodi, porodici, radu, radosti i boli. Bošnjačka tradicija nije samo zbirka priča, nego složeni sistem vrijednosti koji oblikuje identitet generacija. Ona predstavlja način na koji ovaj narod razumije dobro i zlo, sreću i nesreću, život i smrt, odnose među ljudima i odnos prema Bogu. U svakom mitu, svakoj legendi, svakom običaju nalazi se djelić tog identiteta, uobličen kroz iskustvo brojnih generacija koje su živjele, učile, borile se i nadale.

Ova knjiga nastala je kroz proces istraživanja, razgovora, putovanja i slušanja. Tokom rada na projektu posjećene su mnoge kuće i sela, razgovarano je sa starijim pripadnicima bošnjačke zajednice, snimane su njihove uspomene, sakupljeni fragmenti koje oni još uvijek pamte. Mnogi od njih prvi put su imali priliku da ispričaju ono što nose u sebi cijeli život, a što su često prenosili samo svojim najbližima. Ti razgovori bili su više od prikupljanja materijala – bili su susret između prošlog i sadašnjeg vremena. Mnogi kazivači govorili su o strahu da će njihova riječ nestati kada njih više ne bude, a ta briga bila je snažan motiv da se materijal zabilježi, uredi i učini trajnim.

Ono što danas nazivamo kulturnim nasljeđem nekada je bilo svakodnevni život. Običaji su opisivali ritam godine, obilježavali prelaze iz jednog životnog razdoblja u drugo, određivali pravila ponašanja, učili mlade kako da poštuju starije i kako da se odnose prema zajednici. Mitovi i legende bili su način da se objasni ono što se ne može vidjeti, da se razumije priroda, sudbina, Božija volja i ljudski karakter. Narodne priče prenosile su univerzalne pouke koje i danas imaju vrijednost: važnost dobrote, poštenja, strpljenja, hrabrosti, mudrosti i istine. U svijetu u kojem se komunikacija sve više svodi na kratke, brze i prolazne sadržaje, autentične narodne priče postaju dragocjen podsjetnik na sporije vrijeme u kojem je riječ imala težinu, a kazivanje bilo čin povjerenja i zajedništva.

Veliki izazov savremenog bošnjačkog društva jeste gubitak veze mladih sa tradicijom. Iako su današnje generacije informacijski bogatije nego ikad, upravo zbog obilja sadržaja često se udaljavaju od onoga što čini njihovu kulturnu srž. Mladi danas odrastaju u svijetu u kojem je zavičaj često virtualan, a identitet isprepleten različitim uticajima. Zbog toga je bilo važno stvoriti knjigu koja će tradiciju približiti njima, na način koji razumiju, ali bez gubitka

autentičnosti. Usmena predaja tako je dobila svoje novo ruho – zabilježena, uređena i predstavljena u formi koja čuva izvorni duh, ali otvara vrata novim interpretacijama. Digitalno doba ne mora biti neprijatelj tradicije; naprotiv, može biti prostor u kojem se ona širi, čuva i postaje dostupna i onima koji su daleko od rodnog kraja.

Ova knjiga nije samo zbirka priča, nego i most prema identitetu. U njoj se susreću generacije: oni koji pamte i oni koji traže svoje korijene. Ona je poziv da se tradicija ne posmatra kao nešto staro ili prevaziđeno, već kao izvor snage i samopouzdanja. Identitet naroda ne gradi se samo na savremenim dostignućima, već i na temeljima koji stoje mnogo dublje od svakodnevnih događaja. Priče, mitovi i običaji čuvaju iskustva predaka, ali i njihovu viziju budućnosti – jer su sve nastajale s namjerom da poduče, očuvaju i zaštite zajednicu.

Pisanje i uređivanje ove knjige bio je proces pun poštovanja prema ljudima koji su svoje priče predali na čuvanje. Svaki kazivač, svaka porodica, svaki zapis iz arhive i svaka riječ izgovorena na terenu dio su mozaika koji čini ovu knjigu. U njoj se nalazi i duh bošnjačkih sela i gradova, ritam godišnjih doba, mirisi starih kuća, šum drveća, tišina zimskih noći i žagor ljetnih okupljanja. Sve što je činilo život jedne zajednice pretočeno je u riječi.

Ova knjiga želi biti mjesto susreta. Mjesto na kojem će se čitalac prepustiti svijetu koji je istovremeno već poznat i potpuno nov. Mjesto na kojem se mitovi ponovo bude, običaji dobijaju novo značenje, a narodne priče podsjećaju da su mudrost i moralne vrijednosti univerzalni, bez obzira na vrijeme. U njoj je sadržana i tuga i radost, i ljepota i težina života, ali prije svega – ljubav prema svom narodu, vjeri, jeziku i nasljeđu.

Zato je ova knjiga nastala. Da sačuva ono što prijeti da se izgubi. Da vrati glas onima čija su sjećanja najvredniji dio našeg kulturnog blaga. Da mladima ponudi putokaz, a starijima priznanje. Da učini vidljivim ono što je u bošnjačkoj tradiciji oduvijek bilo temelj identiteta. Da podsjeti da se narod bez svoje priče udaljava od sebe. I da pokaže da tradicija nije teret prošlosti, već živ izvor koji može osvježiti sadašnjost i otvoriti vrata budućnosti.

Ova knjiga je doprinos tome da priče žive. Da mitovi govore. Da običaji traju. Da se pamti ono što treba da se pamti. I da se identitet Bošnjaka prenosi dalje, onako kako je oduvijek bio prenošen – riječju koja ostaje.

Bajram kroz šum prošlosti

Bajrami u bošnjačkom narodu oduvijek su bili mnogo više od vjerskog praznika. Oni su bili trenutak kad se kuća otvarala, kad se srce širilo, kad je čovjek osjećao i radost i smirenost u isto vrijeme. O tome mi je pričao stari Aljo, pripovjedač iz mog kraja, čovjek koji je, kako bi se reklo, znao svaku riječ koju je čuo u životu i nijednu nije izgubio. Sjedio je tako, naslonjen na svoje drveno čošje, gledao ispred sebe kao da vidi sve što je bilo prije mene i prije njega, i govorio mi je, polako, kao da me vodi kroz godine koje ja nisam živio. Govorio je da su se Bajrami nekad dočekivali dugo prije nego što bi se pojavila prva zvijezda koja bi najavila kraj mjeseca posta. Porodice bi se pripremale danima, jer Bajram je bio vrijeme koje je zahtijevalo i red i pažnju, ali prije svega ljubav. “Nije Bajram samo ono što se vidi na stolu”, govorio je Aljo, “nego ono što se osjeti u kući.” A kuća je, tih dana, morala mirisati drugačije nego obično mirisati na radost. Žene su čistile svaki kutak, mijenjale prostirke, otrešale ćilime, prale đuveče, brižljivo slagale stolnjake koji su se vadili samo za posebne dane.

Dan uoči Bajrama bio je možda i najživlji. Tad bi se u svakoj kući topio šećer za baklavu, rezale hurmašice, pripremale pite, pržile pljeskavice, pekale jagnjetine, pripremale tepsije koje bi cijelu noć čekale svoj red u sporetima. Djeca su se vrmala oko stolova, krišom otimala komadiće hurmašica, dobijala ukore, ali isto tako blage osmijehe koji su govorili da se to, u stvari, očekuje svakog Bajrama. “Jednom se u godini slatko krade”, smijao bi se Aljo, “a to je baš tada.” Bajramsko jutro bilo je nešto što se ne zaboravlja. Budi se čovjek prije sunca, kuća miriše na kahvu, a u zraku je posebna tišina, kao da je cijeli svijet zastao da dozvoli ljudima taj trenutak. Muškarci su oblačili najbolja odijela, žene stavljale nove marame ili brižljivo peglane dimije. Djeca su jedva čekala da obuku svoju bajramsku odjeću, onu što se kupovala samo jednom godišnje, i koja se čuvala kao malo zlato.

Kad bi se vratili iz džamije, počinjala su vječna vrata radosti kuća bi se punila rodbinom, komšijama, prijateljima, poznatima i nepoznatima. “Nije Bajram kad jedeš, nego kad dočekaš”, govorio je Aljo, i to je bilo pravilo. Na stolu su se nizali tanjiri puneći se brže nego što bi se praznili, a domaćin je svakoga dočekivao riječima: “Izvoli, dobro mi doš’o.” To nije bila obična rečenica to je bio amanet da

se čovjek dobro osjeća, da bude sit i dušom i stomakom. Poseban običaj bio je obilazak mezarja. "Ne ide se Bajram slaviti, a da se ne posjeti oni što su slavljali prije nas", govorio je stari pripovjedač. Žene bi nosile vodu da operu nišane, muškarci bi stajali u tišini, djeca bi učila prve dove. To je bio trenutak kad je čovjek osjećao koliko su Bajrami trenuci prošlosti i sadašnjosti spojeni u jednu nit. Djeca su, naravno, imala svoj dio bajramske radosti. Hodala bi od kuće do kuće, pozdravljala sa "Bajram šerif mubarek olsun", čekala da im se pruži bombona, lokum ili neki sitniš. U tim malim koracima držala se tradicija koja se prenosila s koljena na koljeno učiti djecu lijepom govoru, lijepom ponašanju i osjećaju zajedništva. I onda bi se kuće do kasno u noć punile glasovima. Priče bi se nizale kao hurmašice u tepsiji. Stariji bi se sjećali Bajrama koji su prošli, mladi bi slušali, a djeca bi pokušavala ostati budna što duže, jer Bajram nije dan koji se troši na spavanje. "Bajram se mora doživjeti", govorio je Aljo, "a to možeš samo ako si budan." Tako mi je on pričao, a ja sam zapisivao svaku riječ kao da mi je ostavljena u amanet. Jer Bajram nije samo običaj Bajram je čuvanje doma, čuvanje jezika, čuvanje porodične topline. To je dan kad se svi putevi vraćaju kući i kad se čovjek sjeti da pripada onome što su mu ostavili oni prije njega. I zato ova priča stoji ovdje da se ne zaboravi ono što je uvijek bilo oslonac naroda. Da ostane zapisano kako se živjelo, kako se slavilo, i kako se voljelo.

Mevlud o kojem govori Nafija

Nafija Kaja Idrizović i danas je takva živa, bistra, postojana, baš kao što je bila cijelog svog vijeka. Kažu da joj je glas omekšao, ali pamćenje nije izgubila ni jednog trena. A meni, njenom unuku, ona priča najviše. Kaže da mi govori ono što ne želi da se zaboravi, ono što će jednog dana možda biti zaboravljeno ako ja ne zapišem. I svaki put kad sjednem pored nje, u njenoj toploj sobi koja miriše na bosiljak, kahvu i stare knjige, imam osjećaj kao da ulazim u svijet koji postoji samo dok ga ona govori. „Piši, dijete moje“, kaže mi ona, a ja se osmijehnem jer mi te riječi govori cijeli život. „Nije kazivanje da ostane u meni. Kazivanje je da traje, a ti si moj koji treba da ga ponese.“ I tako otvaram svesku, a ona polako kreće, kao da odmjerava svaku riječ prije nego što je pusti. Glas joj je smiren, ali dubok, nosi težinu života i lakoću duše u isti mah.

„Mevlud, unučino moje“, započne ona, pa me pogleda onim svojim očima koje kao da vide iza svakog vremena, „nije samo okupljanje. To ti je rahmet koji se spusti na kuću. Mevlud je smiraj, sabur i radost u jednome.“ Priča mi kako su se žene nekad pripremale za mevlud mnogo dana unaprijed, i kako je tako i danas jer tradicija se ne zaboravlja dok je ima ko živjeti. U našem kraju,

kaže ona, kad se izgovori da će se uči mevlud, već se zna da će te dane cijela mahala živjeti drugačije. Glas od kuće do kuće prelazi brže od koraka, i svaka žena već zna šta će uraditi, šta pripremiti, kako pomoći.

„Domaćica kojoj je mevlud te godine pripao“, priča ona meni, „ima i čast i obavezu. Treba pripremiti sobu, prostijeti najljepše čaršafe, oprati jastuke, pripremiti sofru, napraviti kahvu. A žene joj dolaze da pomognu neka donese šećera, neka bosiljka, neka posluži kahvu. Kad se držimo jedna druge, lakše se sve uradi.“ Kad mevludžije počnu učiti, kaže moja nana, tišina padne na sve prisutne. Ona uvijek zažmuri tad, i dok mi priča, prstima dotakne maramu kao da se prisjeća svih mevluda na kojima je sjedjela. „Osjetiš kako ti se sve smiri u grudima“, kaže ona, i tako polako spusti ruku na svoje srce. „To ti je mevlud. Kad ti srce postane mekše nego ikad.“ Danas se, kaže ona, uči za iste razloge kao nekad za rođenje djeteta, za zdravlje, za umrle, pred put, pred velike dane, pred Bajram, pred težak posao ili veliku odluku. „Sve što počne s dovom, počne na dobro“, govori meni, kao da me poučava nečem što moram zapisati da ne bih zaboravio. Muškarci se okupljaju oko džamije, žene po kućama, i svako zna svoje mjesto i svoj red. Jer vjerska okupljanja uvijek su bila način da se zajednica sabere, da se srce naroda osjeti kao jedno tijelo. „Tad vidiš koliko smo jaki kad se saberemo oko vjere“, kaže mi ona. „Jedna ruka ništa ne može, ali dvije ruke puno mogu. A kad se skupe srca još više.“ Priča mi kako su zimi, kad napada snijeg, žene dolazile u najveću sobu, ložile vatru, donosile kahvu i hurmašice, pa bi učile ilahije dok se vjetar čuje iza pendžera. „Te noći su mi najmilije“, kaže ona i nasmije se tiho. „Osjetiš da si živa među živima.“ Priča i o musafirima gostima koji dođu iznenada samo da prisustvuju učenju mevluda. „To ti je poseban hajr“, kaže. „Dođe ti čovjek samo sa dovom. A dova je najveći poklon što iko može donijet' u tvoju kuću.“ Ja sve slušam i zapisujem, jer u njenim riječima je nešto što se više ne može čuti često. To nije priča iz knjige to je život koji se prenosi samo s usana onih koji su ga osjetili. A Nafija Kaja Idrizović ga je osjetila i živjela u svakoj godini svog vijeka. „Zapamti ovo, sine“, kaže ona meni za kraj, „jer ako ti ne zapišeš, kad mene ne bude, ko će znati kako smo držali običaje? Da ne ostane prazno među ljudima.“ I zato pišem. Pišem baš onako kako ona govori, da njene riječi traju i onda kad se ugase glasovi onih koji ih pamte. I dok god oni traju trajaće i naša tradicija.

Priča o sunetu

Rafet Hamidović je čovjek čiji je glas uvijek imao neku toplinu, neku tišinu u sebi koja se ne može opisati riječima. Govorio je polako, smireno, kao da svaku rečenicu tka od niti koje treba da stoje čvrsto i poslije njegovog vijeka. Čovjek koji nije žurio, jer je znao da se prave stvari ne smiju kazivati u hodu, nego uz kahvu, pod vedrim nebom ili u sjenovitoj avliji, onda kad se srce smiri i duša otvori da primi priču. I dan danas je takav. Sjede mu se provukle kroz bradu, ruke mu postale sporije, ali glas nije izgubio onu staru puninu. Kad progovori, svi utihnu, kao da se nešto važno sprema da se rodi iz njegovih riječi. Tako i ja sjedim pored njega na klupi nasred avlije, slušam i zapisujem. On zna da pišem za knjigu, i kaže mi:

„Piši, sinko. Ako ti ne upamtiš, neće niko. A običaji nisu za jednoga čovjeka, no su za narod.“

Nasmije se, namjesti se na klupi, pa počne svoju veliku priču o sunetu, koje je u našoj tradiciji uvijek bilo više od običaja bilo je znak pripadnosti, radosti, ponosa i zajedništva. „Eh, sunet...“ reče on, a pogled mu ode daleko preko drveća, kao da gleda nešto što samo on može vidjeti. „To ti je uvijek bio jedan od najvećih događaja u kući. Ne samo za roditelje, no za cijelu mahalsku raju. I danas je tako, hvala Bogu, samo se ponešto promijenilo, a srce običaja ostalo isto.“ Priča mi kako je sunet nekad bio najava da je dječak porastao, da ulazi u red onih koji se spremaju da postanu pravi muškarci, domaćini, ljudi s obrazom. Govorio je kako je oko tog dana uvijek bila velika priprema, ali i velika radost koja se širila po komšiluku brže nego vijest o rođenju. „Kad se odluči dan“, nastavi on, „odmah cijela kuća oživi. Majke počnu spremati odjeću, vezene košulje, prsluke, čarape, sve ono što se čuva za posebne prilike. A očevi vode računa o hajratu, o gostima, o tome da sve prođe kako treba.“ U njegovom glasu osjeća se ponos, kao da govori o nečemu svetom. I meni je jasno da za njega, i za

mnoge njegove vršnjake, sunet nije bio samo čin, nego dan koji je obilježio djetinjstvo i ušao u pamćenje kao nešto što se ne zaboravlja. „Dijete se, naravno, i plaši i raduje“, kaže Rafet i blago se nasmije. „Nema tu djeteta koje se nije treslo pred sam čin, ali se sve to zaboravi kad krene veselje. A veselja je, sinko, bilo kako da ne bude!“ Priča kako je najvažnija figura tog dana uvijek bila nana, ako je živa. „Nana ti je glavni svjedok običaja“, kaže on. „Sve zna, sve pamti, sve upravlja. Ona donosi prvo šećera, ona maše rukom nad dječakom, uči dovu, i ona sprema lokume. Bez lokuma nema suneta.“ I tu zastane, da naglasi: „Nekad su se lokumi pravili samo za te velike dane. A najljepši su, vjeruj, oni koje nana stavi u veliku tepsiju, pospe šećerom i pokrije lanenom krpom. Miris se pamti cijeli život.“ A onda nastavi: „Kad se sunet obavi, dijete obično sjedi među jastucima, kao mali sultan. Svijet dolazi da ga obiđe, da mu dadne poklon, da mu nazove hairli dan. To su sve pažnje koje ostanu u srcu. Sjećam se, meni je moj dedo donio drvenog konjića, a majka mi donijela svileni prsluk. I evo, prošli vijekovi od tada prsluka više nema, ali ga ja vidim svaki put kad zatvorim oči.“ Rafetova priča ide dalje, sve dublje, sve šire. Objašnjava kako je sunet uvijek bio društveni događaj, čak i znak ugleda. „Kad se pravi sunet, to znači da kuća ima snage da okupi narod. A narod se raduje tuđoj radosti kao svojoj.“ Govori mi kako su stariji ljudi uvijek sjedjeli u jednoj sobi, piju kahvu i vode duge razgovore, dok su žene u drugoj pripremale sofere, donosile baklave, mantije, hurmašice. „Objedi su ti na sunetu posebni. Sve što je najbolje iznese se. Da se pokaže čast, da se dočeka kako dolikuje.“ Najviše se zadržao na običaju darivanja. „Darovi su posebna stvar. Ne ide se praznih ruku. Dječaku se nosi novac, odjeća, igračke, pa čak i knjige. A majci se zna ponijet' kahve, šećera ili šta već im je potrebno. To je znak poštovanja.“ Kad opisuje sve to, kao da preda mnom oživljava cijeli jedan dan, pun boja, mirisa i glasova. Osjećam kao da i sam gledam malu sobu punu svijeta, dijete koje sjedi među svilenim jastucima, nane koje se smiju, muškarce koji razgovaraju, tepsije pune lokuma i kahvu koja se neprestano dosipa. A onda dođe do trenutka koji mu je očito posebno drag. „Sunećenje se nekad obavljalo u kući, rijetko u ambulanti, jer se smatralo da je svečani čin važniji od svega. Dođe hodža ili berber, i sve bude gotovo za tren. A stariji muškarci stoje iza, da drže dijete ako zatreba. Poslije se uči dova, i tu se zna da je sve hairli završeno.“ Rafet polako začuti. Onda se nasmije i kaže: „A kad se sve završi ah, sinko moj onda se pjeval! Igra se, dijete dobije najljepše poklone, a kuća živi puna duša i glasova sve do kasno u noć.“ Objasni mi da se i danas sunet slavi, samo u savremenijem obliku, ali duh je isti. „I danas majke spremaju najljepšu odjeću. I danas se nose pokloni. I danas se jede najbolja hrana. I danas se lokumi dijele na tacnama. I danas se uči dova. Nije se izgubilo, hvala dragom Bogu.“ A onda, kao da mi zavrće priču, kaže: „Piši ovo, sinko. Kad se sunet slavi, to ti je znak da narod još diše. Da smo tu. Da držimo svoje. A onaj ko drži svoje neće nestati.“ I tako ja zapisujem, slovo po slovo, Rafetovu veliku priču, jer znam da ona nije samo za mene, nego za sve one koji dolaze poslije. On priča, a ja slušam i osjećam da iz njegovih riječi izlazi čitav jedan svijet koji ne smije ostati nezapisan. Kad završava, pogleda me i doda, gotovo tiho: „Običaji, sinko, nisu da stoje na polici. Oni su da žive u ljudima. Ako ih ti poneseš dalje ponijeće ih i oni što dolaze.“ I tada znam da je njegova priča o sunetu postala dio ove knjige, ali i dio mene.

Rođenje djeteta još jedna Nafijina priča

Sjediću pored svoje nane, Nafije Kaje Idrizović, i danas, kao i svakog drugog popodneva kad želim čuti priču koja mi grije dušu. Njene ruke su uvijek uredne, nježne, ali čvrste, i dok govori, osjeti se težina godine života, ali i blagost koju samo nana može nositi. „Piši, sine moj“, kaže, „da ovo ne nestane, da se pamti. Ovo nije samo običaj, ovo je srce naroda.“ I tako počinje njena velika, tiha priča o dolasku novog djeteta u kuću, o običajima koji su čuvani vjekovima, o ritualima koji se ne zaboravljaju, o ljubavi koja se pokazuje kroz sitnice, kroz riječi, kroz pažnju. „Kad se dijete rodi“, počinje ona, „cijela kuća promijeni dah. Čovjek osjeti da se nešto novo dogodilo, nešto sveto. Majka je glavna, naravno, ali cijela kuća diše za nju i dijete. Prve dane, prve noći, sve je ispunjeno brigom, molitvama i tišinom koja govori više od riječi. A nana ako je živa prva stupa u akciju. Ona sve zna. Gdje treba donijeti toplu vodu, gdje treba donijeti čistu pelenu, šta se jede, šta se ne jede, šta se pjeva, šta se šuti.“

Priča kako su prvi dani djetetovi uvijek bili posvećeni njegovom miru i sigurnosti. „Nije se moglo šta god dotaknuti“, smije se ona. „Sve se pazilo kao da je mali cvijet. Sestre, tetke, bake sve su pazile da ništa ne ometa novorođenče. A kroz to, sine moj, učilo se dijete i ljubavi i strpljenju. To nije mala stvar. To ti je prvi čas života.“ A onda priča o posebnom običaju kako se prvih dana obilježavao dolazak djeteta. „Donesu se voda sa izvora, donese se zemlja sa čistog mjesta, sve to da se dijete zaštiti. Donesu se mehurići, sitni darovi, sitne čestice sreće. Svaka stvar ima svoju simboliku. Kad prvi put dotakne pelenu koju nana nosi, to nije samo tkanina. To je znak da će dijete biti zaštićeno i voljeno. Svaka igla, svaka nit, svaka boja ima svoje značenje. A mi, ljudi, poštujemo to.“

Nafija mi objašnjava da su prve sedmice života najvažnije, jer se tu, kaže, pola života zaveže. „Kad dijete dođe među nas, mi ga ne gledamo samo očima, gledamo i srcem. Svaka posjeta rodbine, svaki osmijeh, svaki poklon sve to gradi budućnost. I kad se dijete nasmije, to je kao sunce u kući.“ Govori mi o običaju darivanja i posjeta. „Kada se dijete rodi, dolaze žene iz sela, komšije, prijateljice. Donose hranu, posuđe, poklone za majku i dijete. Donose novac, svilene čarape, male igračkice, sve po redu, ali sa srcem. I to ti je, sine moj, znak zajednice. Nije dijete samo djeteta roditelja dijete je djeteta sela. Sve moramo gledati zajedno.“ Nana mi detaljno opisuje kako se nazivaju određene ceremonije: prva posjeta rodbine, prvi dan kad dijete primi ime, prvi put kad se pjeva dova. „Sve to ima red i svoj put. Ništa se prebrzo radi, ništa se ne preskače. Svaka minuta tog prvog vremena je značajna, jer sve što se postavi tada, ostaje u djetetu cijeli život.“ Običaji se, kaže ona, ne završavaju prvog dana. „Majka pazi šta jede, šta govori, kako spava. Nana pazi da se sve to odvija u miru. A djed ili otac on uči dijete prvom dodiru sa svijetom, prvom smijehu, prvom koraku.“ Njene riječi su polako, duboko utkane u moju maštu. Vidim kuću punu svjetla, mirisa, osmijeha i tišine, sve isprepletено u nevidljivi ritual života. Posebno mi govori o običajima koji čuvaju zdravlje djeteta. „Donese se mala svijeća, zapali se u uglu, da čuva dušu. Donese se mala vodica, da opere ruke svih koji ulaze. Pjevaju se tihe pjesme, uče se male dove. Sve to da dijete bude zaštićeno, da dobije snagu, da nauči ljubav i mir.“ Nafija mi objašnjava i kako su ove tradicije prenošene s koljena na koljeno. „Moje nane meni su govorile isto ovo, i ja sam to učila tebi. I tako ćeš ti svojim sinovima pričati. Svaka riječ je kao zrno koje pada u tlo. Ako ga posadiš s ljubavlju, izraste i da plod.“ A onda se nasmije i doda: „Ne zaboravi, sine moj, da sve ovo nije samo za sada, nije samo za dijete. Ovo je znak života, znak da narod još diše, da običaji još žive. Dokle god pamtimo, dokle god govorimo, dokle god učimo naše dijete, naša zajednica, naš narod, ostaju čvrsti.“ I tako sjedim pored nje, zapisujem svaku riječ, svaki dah njene priče, jer znam da to što ona govori nije obična priča to je život, to je tradicija, to je duša našeg naroda utkane u dolazak svakog novog bića. Svaka riječ, svaki detalj, svaka sitnica običaja oko rođenja djeteta je čuvar, a ona, Nafija Kaja Idrizović, još uvijek čuva sve te čuvare, još uvijek ih prenosi meni, svom sinu u priči, da ih zapisujem i da oni žive dalje.

Svadbeni običaji, priča koja govori

Svadbeni običaji kod Bošnjaka predstavljaju jednu od najljepših i najživopisnijih stranica tradicije, a njihova ljepota leži u kombinaciji svečanosti, rituala, zajedništva i simbolike koja se prenosi s koljena na koljeno. Moja nana, Nafija Kaja Idrizović, uvijek je govorila da svadba nije samo dan kada se dvoje mladih vjenčava, nego cijeli niz događaja i običaja koji čine zajednicu jačom i srce naroda bogatijim. „Sine moj“, znala bi reći, „svadbeni običaji su kao mreža koja povezuje porodicu, komšije i prijatelje. Oni su način da se pokaže poštovanje, ljubav i snaga zajedništva.“ Svadbeni dan započinje mnogo ranije nego što se stvarno vidi mladina osmijeha i svjetlost svadbenih lampi. Pripreme traju sedmicama, a ponekad i mjesecima, jer svaki detalj ima svoj značaj. Domaćice spremaju kuću, pere se i pegla sve, od stolnjaka do najfinijih ručnika, a kuhinja postaje srce svake aktivnosti. Tradicionalna jela se pažljivo pripremaju, jer hrana je uvijek znak dobrodošlice i brige za goste. Tijekom pripreme, žene se okupljaju, pjevaju stare pjesme, dijele savjete, smiju se i paze da ništa ne nedostaje. Svaka nana ima svoje tajne recepte, od slatkih baklava i hurmašica do bogatih gulaša i pečenja, jer svaka hrana na svadbi ima simboličnu vrijednost obilje, sreću i zdravlje mladencima i njihovim porodicama. Posebno mjesto u svadbenim običajima zauzima zaruka i muvanje. Uvijek se poštovao red, sve je išlo polako i s poštovanjem. Muškarci bi došli u kuću djevojke, razgovarali s njenim ocem i rodbinom, donijeli darove, a razgovori nisu bili samo formalnost oni su pokazivali ozbiljnost, poštovanje i namjeru da se brak gradi na pravim osnovama. Naravno, u tim trenucima, žene bi posmatrale, ponekad šaputale i davale svoje savjete, jer je njihovo iskustvo bilo dragocjeno i smirivalo je uzbuđenje koje uvijek prati ovakve događaje.

Priprema mlade i mladoženje za svadbeni dan također je obavezna i puni prostor radosti, ali i rituala. Djevojke i mladići uče pjesme, pripremaju odjeću, paze na detalje koji simbolizuju poštovanje prema porodici i običajima. Odjeća se bira pažljivo, jer simbolizira čistoću, dostojanstvo i ljepotu, a svaka nit, svaki vez ima svoje značenje. Nana bi mi uvijek govorila: „Odjeća ne pokazuje samo ljepotu, sine moj, ona govori o poštovanju, o časti porodice i o ljubavi koja je utkala svaki konac.“ Dolazak gostiju na svadbu je poseban trenutak. Kuća se krasi, stoovi se postavljaju s posebnom pažnjom, a mirisi hrane šire se kroz cijelu avliju. Djeca trče, žene razgovaraju, muškarci se smiju i pričaju priče, a sve to stvara atmosferu radosti i zajedništva. Rafet Hamidović bi rekao da je to trenutak kada cijelo selo diše u isti ritam, jer svaka ruka pomaže, svaka riječ doprinosi i svaka pjesma dodaje svjetlost u dan mladih.

Vjenčana ceremonija, ili obredno sklapanje braka, nosi posebnu simboliku. Vjerski čin, ako je prisutan, odvija se u prisustvu imama, koji blagosilja mladence i njihove porodice. „Ovaj čin nije samo formalnost“, govorila bi Nana, „već znak predanja, povjerenja i ljubavi. Sve što se tada kaže, ostaje u srcima i vodi ih kroz život.“ Tradicionalno, mladenci dobijaju i darove koji imaju simboličnu vrijednost zlato, novac, ručno rađene stvari koje podsjećaju na korijen i dom. Posebna pažnja se posvećuje zabavi i pjesmi. Harmonija, svirači, pjesme i plesovi postaju most između mladih i starijih generacija. Djeca uče pjesme, žene pjevaju ilahije i narodne pjesme, a muškarci plešu kola. Svi zajedno dijele radost i pokazuju kako običaji drže zajednicu čvrstom. Rafet Hamidović uvijek je naglašavao da u pjesmi i igri leži duh svake svadbe duša naroda izlazi iz tih pokreta i melodija. Hrana zauzima posebno mjesto. Obilje jela, od tradicionalnog pečenja, gulaša, jufki, baklava i hurmašica, predstavlja blagostanje i dobrodošlicu. Gosti se hrane, ali i uče, jer svaka delicija ima priču, a često i poruku o poštovanju, zajedništvu i ljubavi. Svadba je tako više od proslave ona je prenošenje kulture, znanja, običaja i osjećaja pripadnosti. I poslije svadbe, običaji se nastavljaju kroz „prvu noć“, kada se uči dovu za mlade, daruju simbolični pokloni, a porodice obilaze rodbinu i prijatelje, zahvaljujući na dolasku i podršci. „Neka mladenci uvijek pamte ovu ljubav i poštovanje“, govorila bi Nana, „jer to je temelj njihovog života i života porodice koja će doći.“ Nafija Kaja Idrizović mi je pričala da su svadbeni običaji više od samog dana. Oni povezuju ljude, grade zajednicu i podsjećaju nas na ono što je važno ljubav, poštovanje, tradicija i vjerovanje u dobro. Svaka svadba je mala škola života, svaki poklon simbol, svaki osmijeh i svaka pjesma lekcija za buduće generacije. I dok sjedim pored nje, zapisujem svaku riječ, svaku sitnicu njenog pamćenja, shvatam da svadbeni običaji nisu samo prošlost. Oni žive u svakom osmijehu, svakom okupljanju, svakoj pjesmi i svakom jelu. I dok god se pričaju priče poput ove, običaji će nastaviti da dišu, a narod će zadržati svoj identitet i duh kroz sve vijekove. Svadbeni običaji, kaže mi Nana, nisu samo rituali oni su život, oni su narod, oni su ljubav utkane u svakodnevicu, koji se prenose s koljena na koljeno i čuvaju zajednicu snažnom i povezano.

I hrana je običaj kod Bošnjaka

Sjedim pored svoje nane, Ramize Murati, i slušam je kako priča o običajima pripreme hrane kod Bošnjaka, o svemu što je vezano za mirise, ukuse i tradiciju koja se čuva stoljećima. Njene ruke su uvijek uredne, a oči svijetle dok priča, kao da svaki detalj pamti i osjeća. „Piši, sine moj“, kaže mi ona, „da ovo ne zaboraviš, da znaš koliko je običaj važan, koliko je čuvanje tradicije važno.“ Moja nana uvijek ističe da priprema hrane nije samo obrok to je čin ljubavi, poštovanja i zajedništva. „Priprema jela kod nas“, počinje ona, „uvijek ima svoj red, svoj ritam. Nije svejedno kako se tijesto mijesi, kako se mesa sjecka, kako se začini biraju. Sve ima svoje mjesto, sve ima svoje vrijeme. I svaki pokret, sine moj, nosi duh doma.“ Nana mi objašnjava da se prije pripreme hrane mora sve pažljivo organizovati. „Najprije se kuća pripremi, sve se opere, sto se prostre, posuđe se izabere pažljivo. Nije to samo higijena, nego znak poštovanja prema onome što će se jesti i prema ljudima koji dolaze.“ Priprema hrane uvijek počinje s pažnjom prema sastojcima. „Sine moj“, kaže, „nekad smo išli sami brati začine i povrće, gledali da budu svježiji i čisti, da ništa ne bude umrljano ili poljuljano. Mlađe povrće, mlad luk, sve se biralo. Ako se pravi đuveč, sve mora biti svježije i mirisno. To daje jelu dušu.“ Nana Ramiza uvijek ističe važnost učenja od starijih žena. „Moje nane su mene učile da se jelo priprema s ljubavlju. Da ne ide ništa na brzinu. Da se svaki začim osjeti i da se poštuju svaki sastojak. To nije samo kuhati, sine moj, to je razgovor s hranom, razgovor s tradicijom, razgovor sa sobom i sa svima koji će jesti.“

Priča mi o nekim specifičnim običajima: kad se pravi pilav, kaže, bitno je da se pirinač pere dok voda ne ostane bistra, a luk se dinsta polako, da miris ispuni kuću. Kad se peku baklave, tijesto se razvija pažljivo, svaka kora rukom, i svaki sloj filuje s medom i orasima. „Sine moj“, kaže, „ako kora pukne, nije kraj svijeta, ali duša jela se osjeti. Zato se sve radi pažljivo.“ Nana također priča o važnosti okupljanja porodice u kuhinji. „Kad se jelo sprema, uvijek su žene zajedno. Jedna mijesi, druga reže, treća nadgleda vatru. Priča se, smije se, pjeva se. Hrana se ne pravi sama pravi se s pričom, s radosti, s ljubavlju. I svaki komšija koji dođe osjeti to, osjeti da nije samo hrana nego čitava priča u tanjiru.“ Posebno mi je pričala o praznicima, kada su pripreme bile najvažnije i najobimnije. „Bajrami, svadbe, mevludi sve je to vrijeme kada kuhinja mora pokazati najbolje. Sve mora biti uredno, sve mora biti ukusno, a svaki tanjir mora pričati priču o domu i porodici. I dok god neko jede, neka priča traje, sine moj.“ Nana Ramiza također ističe da se jela razlikuju po prilikama, ali uvijek sa istom pažnjom. „Đuveč, musaka, baklava, gulaš, pilav svaki recept nosi svoju tajnu. Svaka nana ima svoje male trikove, svoje male dodire, a to je ono što čini hranu posebnom. Nikada ne zaboravi jelo bez pažnje i bez priče je samo hrana, a jelo s pažnjom i ljubavlju je tradicija.“ I dok govori, osjećam kako mi prenosi cijelu prošlost kroz miris kruha, kroz cvrčanje mesa, kroz zvuk mešanja tijesta. „Sine moj“, kaže, „zapamti, običaji pripreme hrane nisu samo za sada, oni žive u onima koji uče i prenose dalje. Ako to zapišeš, sačuvaćeš narod, sačuvaćeš tradiciju, sačuvaćeš dušu naše kuhinje.“ Na kraju, nana Ramiza uvijek kaže da prava priprema hrane traži strpljenje, pažnju i ljubav. „Ako sve radiš s ljubavlju“, kaže ona, „svako ko jede osjeti to. I to je najveći dar. To je ono što nas čini Bošnjacima, sine moj da znamo voljeti kroz jelo, kroz miris, kroz dodir i kroz riječ.“ I tako sjedim pored nje, slušam je, zapisujem svaku riječ, jer znam da u njenim pričama o običajima pripreme hrane nije samo recept za jelo to je recept za život, za zajednicu, za ljubav i za tradiciju koja traje kroz generacije. Svaki njen savjet, svaka njena riječ, svaka sitnica koju pamti i prenosi čuva duh Bošnjačke kuhinje živim.

Priča o Ramazanu, mjesecu oprost

Sjediću pored svog daja, Idriza Agovića, u staroj sjenovitoj avliji sela Orahovo, gledajući niz borove i plavičaste krovove kuća koje se protežu dolinom. Njegov glas je smiren, polagan, nosi težinu godina i mir svakodnevnog života, ali i toplinu koja u sebi čuva čitavu povijest Ramazana u ovom selu. „Sine moj“, kaže, „Ramazan u Orahovu nikad nije bio samo mjesec posta, to je bio mjesec života, mjesec zajedništva i mjesec koji uči dušu da diše sporije, da osjeti mir i sreću u svemu što je oko nas.“ On mi priča o običajima koji su se održavali kroz generacije, o tome kako su naši stari pripremali mjesec posta s posebnom pažnjom, a mlađe generacije učili poštovanju i strpljenju. „Prvi dan Ramazana uvijek je nosio posebnu težinu i radost u isto vrijeme“, nastavlja Idriz. „Kuće su se pripremale već danima ranije. Sve se čistilo, pralo, peglo, jer je kuća trebala biti čista ne samo da primi postače nego i da odražava poštovanje prema mjesecu. Miris sapuna, svježe opranih čaršafa i svježeg zraka iz dvorišta miješao se s očekivanjem prvog iftara.“ On opisuje kako su ljudi u Orahovu postavljali posebne sofere za iftar i sahur. „Sine moj, sofru se nikad ne pretrpava, ali sve što se stavi mora biti najbolje domaći hljeb, sir, jogurt, maslac, ponekad malo pečenja. Sve se priprema s pažnjom, jer Ramazan traži poštovanje i ljubav prema hrani. Hrana tada simbolizuje zajedništvo i pažnju koju porodica posvećuje jedni drugima.“ Idriz mi objašnjava i mukar i tišinu posta: „Djeca su bila uzbuđena, ali su brzo učila šta znači postiti. Stari su ih učili strpljenju, saburu i poštovanju prema onome što imaju. Nikad nije bilo samo pitanje izdržati glad Ramazan uči dušu da osjeti tuđu glad, da bude pažljiv, da bude bolji čovjek. Kad sunce zađe, a ezan najavi iftar, cijelo selo osjeti olakšanje, ali i radost jer zajedništvo tada postaje najjače.“

Posebnu važnost u selu Orahovu imali su molitveni običaji. „Teravij namaz se klanjao u džamiji, ali mnogi su ga klanjali i kod kuće. Ja sam to često posmatrao stari muškarci sjedili bi na prostranim tepisima, žene bi mirno slušale iz drugih prostorija, a djeca bi stajala pored njih ili slušala iz dvorišta. Svaki glas, svaka dova imala je težinu i ljepotu osjećalo se da cijelo selo diše u istom ritmu.“ On također priča o ramazanskim večerama: „Na iftar bi dolazili komšije, prijatelji, rodbina. Donosili bi hljeb, suhe hurme, vodu, mlijeko. Djeca bi prvo pojela hurmu, a onda zajedno sa roditeljima sjela za sto. U tim trenucima se učilo skromnosti, strpljenju i zahvalnosti. Svi su dijelili osmijehe, priče, a atmosfera je bila ispunjena toplinom i pažnjom. I sve to, sine moj, činilo je Ramazan posebnim.“

Idriz mi detaljno opisuje i sehure: „Sehur je uvijek bio tih, skroman, ali pun značenja. Ljudi bi ustajali rano, pripremali laganu hranu, često sir, jogurt, hljeb, malo maslaca. A uz to bi čitali dovu, razgovarali o danu pred njima. To je vrijeme kad duša miruje, a tijelo se priprema za post. U Orahovu, sine moj, sehuri su uvijek donosili zajedništvo i spokoj. I kad je magla polako nestajala s livada, miris svježeg hljeba i mlijeka širio se selom, najavljujući početak dana posta.“ On također priča o ramazanskim običajima za djecu: „Djeca su učila ilahije, učila su se postu polako, učila da poštuju starije. Niko nije bio izostavljen. Posebno su se radovala kad bi dobili male poklone na kraju mjeseca, kada se obilježavao kraj posta Bajram. Ali u svemu tome je bilo više od poklona bilo je učenje strpljenju, ljubavi i poštovanju. Sve što se čini s pažnjom i ljubavlju postaje lekcija za život.“ Idriz objašnjava i socijalnu dimenziju Ramazana u selu: „Pomažemo jedni drugima. Ako neko nema dovoljno hrane, komšije donesu. Ako neko boluje, donesu mu suhe hurme, mlijeko, hljeb. Post nije samo lični čin, to je čin zajedništva i brige jednih za druge. To je ono što čini Ramazan živim, sine moj.“

On se dugo zadržava na običaju Bajrama: „Bajram je kruna Ramazana. Cijelo selo se okuplja, ide se u džamiju, grle se komšije, ljudi dijele poklone i hranu. Sve to je znak poštovanja, ljubavi i zajedništva. Svaka kuća čisti se, svaka kuhinja sprema najbolje što može, jer Bajram je dan kada se sve dobre misli i djela stapaju u osmijeh i radost. Djeca trče, žene se smiju, muškarci se grle sve je spoj tradicije i radosti.“ Idriz Agović završava priču s porukom: „Sine moj, Ramazan nije samo post. To je mjesec koji uči dušu da osjeti, da poštuje, da voli. Svaka običaj u Orahovu, svaka dovu, svaki iftar, svaki sehurski trenutak, sve nas uči kako biti bolji čovjek i kako sačuvati tradiciju živom. Dok god se o tome priča, dok god ljudi poštuju te običaje, narod ostaje snažan i zajednica čvrsta.“ Sjedim pored svog dajda Idriza i osjećam da Ramazan u Orahovu nije samo period u kalendaru, već način života, tkivo zajednice, miris doma, radost srca i pouka za sve generacije. Svaki trenutak koji opisuje čini da selo oživi, da mirisi i zvuci budu prisutni i danas, baš kao što su stoljećima živjeli u srcima ljudi koji ga pamte i čuvaju.

Značaj sabah namaza

Sjedim u sjenovitoj avliji sela Orahovo pored svog dajca, Idriza Agovića. Sunce se tek probija kroz krošnje borova, a jutarnja rosa blista na travi i cvijeću. Sjedeći na drvenim stolicama, gledam kako miris svježeg zraka ulazi u nosnice, dok dajo polako započinje priču. Njegov glas je tih, ali pun snage i autoriteta, a riječi su ispunjene sjećanjima, mudrošću i ljubavlju prema tradiciji. „Sine moj“, počinje, „danas ćemo pričati o Sabahu, o običajima koji u našem selu žive stoljećima i koji i dan danas čine ljepotu svakog jutra.“ On priča kako je Sabah u Orahovu bio mnogo više od običnog buđenja. „Sine moj, Sabah je vrijeme kada se duša i tijelo pripremaju za novi dan. To je trenutak tišine, zahvalnosti i poštovanja. Sve počinje prije zore, dok je selo još u snu. Ljudi se bude polako, pripremaju doručak, čiste kuće i dvorišta, a ptice svojim pjevom najavljuju početak dana.“ Idriz objašnjava kako su porodice u selu Orahovo poštovale red i ritam Sabaha. „Žene bi već u ranim satima spremale doručak domaći hljeb, sir, jogurt, maslac, ponekad kajmak. Mirisi su se širili dvorištem i ulicom, a djeca su polako ustajala i pripremala se za molitvu. Muškarci bi provjeravali stoku i spremali sve što je potrebno za dan. Sabah je bio vrijeme kada se cijelo selo pomirilo s prirodom i vlastitim duhom.“

On priča i o sabah-namazu: „Sine moj, prvo što smo radili je bila dova. Bilo kod kuće, bilo u džamiji, važno je bilo da započnemo dan čiste duše i čista srca. Stari su učili nas kako da stojimo, kako da klanjamo, kako da molimo. Svaka riječ, svaki pokret imao je težinu i ljepotu. Tišina Sabaha i mirisi jutra spojeni su u jedno iskustvo koje je oblikovalo naše živote.“ Idriz mi detaljno opisuje kako se Sabah nastavljao doručkom i društvenim običajima: „Nakon molitve, porodica bi zajedno sjedila za stolom. Djeca su učila strpljenju i poštovanju, a odrasli su dijelili savjete i priče. Svi su uživali u jednostavnoj hrani, ali ona je nosila duh tradicije, ljubavi i zajedništva. Sabah je učio da cijenimo male stvari i da počnemo dan zahvalni za sve što imamo.“

Posebno ističe običaje starih ljudi: „Stari su prvo pili čaj, a zatim čitali Kur'an ili ilahije. Nije bilo važno koliko vremena je prošlo, već da je srce mirno, a duh spreman za dan. Čak i djeca su učila prve riječi dova, prve ilahije, i sve to u tišini koja je donosila spokoj. Sabah nije samo buđenje, to je trenutak povezivanja sa tradicijom i precima.“ On priča i o sitnim detaljima: „Žene su brale svježe začine iz vrtova, pripremajući čaj, doručak i mirise koji su se širili kroz dvorište. Muškarci su pregledavali stoku

i radili na poljima. Djeca su učila kako pravilno moliti i poštovati vrijeme. Sve je bilo u harmoniji Sabah je spajao porodicu, selo i prirodu u jedno iskustvo mira i zajedništva.“Idriz mi objašnjava da je Sabah imao i svoju društvenu dimenziju: „Ljudi bi se sreli na putu ka džamiji, razmijenili riječi, osmijehe i preporuke za dan. Čak i u tišini, Sabah je donosio osjećaj zajedništva.Svi smo osjećali da dijelimo isti ritam i duhovni prostor. Ovo je ono što čini običaje živim, sine moj.“Na kraju, dajo Idriz naglašava koliko je važno da se običaji Sabaha i dalje čuvaju: „Sine moj, Sabah nije samo jutro. To je način da duša bude čista, da dan započne s poštovanjem, ljubavlju i zahvalnošću. Dok god se običaji Sabaha poštuju, tradicija živi, a ljudi ostaju povezani sa svojim precima i svojim domom.“Sjedim pored svog daja Idriza i osjećam kako Sabah u Orahovu i danas živi kroz selo, kroz mirise doručka, kroz tišinu i razgovore porodice. Svaki trenutak koji opisuje daje osjetiti da običaji Sabaha nisu samo prošlost, već živi dio života, koji povezuje generacije, uči miru i zahvalnosti, i čini selo i njegove ljude posebnim.

Običaji kroz smrt i tugovanje

Sjedići pored Nuradije u Bijelom Polju, osjećam kako se svaki kutak sela oživljava kroz njene riječi. Njene ruke su mirne, a glas tih i pun težine, nosi iskustvo cijelog života i sjećanja na običaje vezane za smrt i žalost. „Sine moj“, započinje, „u našem Bijelom Polju smrt i žalost imaju svoj red, svoj mir i svoju snagu.Nije to samo tuga, to je poštovanje prema životu i duši preminulog. Sve se radi sa pažnjom, strpljenjem i molitvom.“Nuradija objašnjava kako počinje trenutak nakon smrti.„Čim neko umre, porodica okuplja najbliže, a kuća se priprema za dolazak rodbine i komšija.Sve se čisti i uređuje, jer kuća mora odražavati poštovanje.Ljudi donose hljeb, mlijeko, čaj sve to simbolizuje pažnju i zajedništvo, a ne uživanje u hrani. To je način da cijelo selo pokaže poštovanje prema preminulom.“Prvo se prouči dova.„Sine moj, dova za dušu umrlog je prvi čin.Porodica i komšije sjede

u tišini, prisjećaju se života preminulog, njegovih djela, ljubavi koju je dijelio. Svaka riječ ima težinu, svaki pokret nosi poruku. Djeca tada gledaju i uče šta znači poštovati život i smrt. Sabah, Ramazan ili Bajram ne mogu se mjeriti s tugom koja donosi poštovanje prema preminulom to je posebna vrsta mira i tišine. "Nuradija detaljno opisuje pripreme za ukop. „Tijelo se pažljivo umiva prema pravilima vjere i oblači u bijelo platno. Porodica i komšije pomažu, svaki korak se radi sporo i dostojanstveno. Djeca tada uče strpljenju i poštovanju. Svaki pokret i svaka riječ imaju značenje to je lekcija koju dobijaš iz života i smrti. Sve u Bijelom Polju ima svoj red i svoj mir. "Prvi dani žalosti nose posebnu težinu. „Tri dana nakon ukopa, porodica i rodbina okupljaju se u kući preminulog. Čitaju Kur'an, ilahije, sjede u tišini, prisjećaju se života preminulog. Komšije dolaze, donose hranu, čaj, hljeb sve u znak pažnje i podrške. Djeca uče da žalost nije samo tuga, nego čin poštovanja i zajedništva. "Sedmodnevni običaj je jednako važan. „Sedam dana nakon ukopa, okupljamo se ponovo. Molimo, čitamo Kur'an, prisjećamo se života preminulog. Komšije dolaze, pomažu, sjede i pričaju o životu i dobrim djelima preminulog. Djeca gledaju i upijaju uče strpljenju, poštovanju i vrijednosti zajedništva. Sve se radi s pažnjom, dostojanstvom i ljubavlju. "Četrdesetodnevni period nosi posebnu simboliku. „Sine moj, četrdeset dana nakon smrti, porodica opet okuplja rodbinu i komšije. Svi prisjećaju se života preminulog, čitaju molitve i zatvaraju krug žalosti. Tuga počinje da se pretvara u mir, a srce uči prihvatiti gubitak. Djeca upijaju lekcije o empatiji, strpljenju i poštovanju. "Nuradija opisuje dolazak komšija i ulogu zajednice: „Komšije dolaze ne samo da izraze saučešće, nego da pomognu. Donose hranu, pomažu u kući, izražavaju pažnju i ljubav. To je način da cijelo selo bude uz porodicu. Djeca uče da žalost ne znači samo biti tužan, nego i učestvovati, pomagati i biti prisutan. "Simbolika cvijeća, hrane i tišine posebno je važna. „Cvijeće na mezarju nije samo ukras, nego znak sjećanja i poštovanja. Hrana koja se dijeli komšijama simbolizuje pažnju i zajedništvo. Tišina u kući i na mezarju uči strpljenju i poštovanju. Sve ima svoj smisao i pouku za život. "Nuradija završava sa porukom koja ostaje duboko u meni: „Sine moj, smrt je neizbježna, ali dok poštujemo običaje, molimo se, pomažemo i čuvamo tradiciju, mi živimo zajedno s precima i dušama koje su otišle. To je ono što čini selo, zajednicu i porodicu snažnim i povezanima. "Sjedeći pored Nuradije u Bijelom Polju, osjećam kako običaji vezani za smrt i žalost žive u svakom detalju kroz molitvu, tišinu, dolazak komšija, pripremu hrane za porodicu i pažnju prema bližnjima. Tradicija nije samo prošlost, već živi dio života koji uči generacije poštovanju, suosjećanju i snazi zajedništva.

Noć kane

Pričam sa svojom nanom, Nafijom Kajom Idrizović, uz želju da što više otkrijem o našoj tradiciji i običajima, o običajima koji su stoljećima živjeli u Bijelom Polju i koji i danas čuvaju ljepotu i snagu naše kulture. Dok sjedimo u avliji, okruženi mirisom svježeg bilja i toplinom večernjeg zraka, nana polako započinje priču. „Sine moj“, kaže, „večeras ću ti ispričati sve o Noći Kane običaju koji nije samo ceremonija, već čin ljubavi, poštovanja i povezivanja generacija. To je trenutak kada se prenosi mudrost naših predaka, kada su starije žene učile mlađe, a sve se činilo sa pažnjom, ljubavlju i poštovanjem prema djevojci koja ulazi u novi život.“ Nana objašnjava kako se priprema za Noć Kane odvijala danima unaprijed: „Sve mora biti uredno i čisto, od kuće, dvorišta, do sofri i stolova. Djevojka koja prima kanu mora biti spokojna, jer svaki detalj ima svoje značenje. Njena kosa se pažljivo češlja, ruke i noge se njeguju biljnim uljima i mirisnim vodama. Sve to simbolizuje čistoću, snagu i ljepotu koju ona nosi u novi život. Komšije i rodbina pomažu u pripremi, donose savjete, priče i blagoslove. Starije žene okupljaju se da prenesu svoja iskustva i mudrost, jer Noć Kane je i trenutak učenja i povezivanja s tradicijom.“ Objašnjava samu ceremoniju: „Kad dođe trenutak nanošenja kane, svi prisutni sjede oko djevojke. Starije žene uzimaju posebnu mješavinu kane i nanose je na ruke, zapešća, a ponekad i na stopala. Svaka linija, svaki uzorak ima svoje značenje sreću, zdravlje, dug život i blagoslov u braku. Muzika, pjesma i ilahije prate obred, dok prostor ispunjava smijeh, molitve i blagoslovi. Cijela noć je obavijena ljubavlju, poštovanjem i zajedništvom.“ Nana objašnjava simboliku: „Noć Kane nije samo ukrašavanje kože. Svaka riječ, svaki dodir, svaki osmijeh nosi poruku. To je čin prenošenja mudrosti i iskustva starijih žena na djevojku. Uči se odgovornosti, poštovanju tradicije i ljubavi koja dolazi s novim životom. Sve povezuje prošlost i budućnost, jača porodične veze i zajednicu.“

Ona opisuje kako su komšije i rodbina sudjelovali: „Svi dolaze da učestvuju. Djeca posmatraju i uče, muškarci rijetko prisustvuju, jer ovo je intimni trenutak žena i prijenosa tradicije među njima. Ali i oni poštuju ceremoniju tišinom i prisustvom. Svaka pjesma, svaki osmijeh i svaki blagoslov oblikuju duh večeri.“ Posebnu pažnju nana posvećuje hrani: „Na sofri su kolači, slatkiši, orašasti plodovi, domaći

hljeb. Sve raspoređeno sa pažnjom, jer Noć Kane simbolizuje obilje, sreću i zajedništvo. Hrana se dijeli prisutnima, a i onima koji nisu mogli doći, kako bi svi osjetili radost i blagoslov.“

Nana detaljno opisuje faze ceremonije: „Prvo se nanosi mala količina kane na dlanove, zatim složeniji uzorci. Svaka linija i cvijet simbolizuju zdravlje, sreću, ljubav i plodnost. Dok se kanom nanose simboli, žene pjevaju pjesme i ilahije, pričaju priče o mladosti i ljubavi, prenose blagoslove i savjete. Djeca sjede sa strane, gledaju i upijaju svaki detalj, uče kako tradicija oblikuje život.“ Trajanje i atmosfera ceremonije: „Cijela noć prolazi u razgovoru, smijehu i molitvi. Djevojka koja prima kanu osjeća podršku, ljubav i sigurnost. Svi prisutni dijele osmijeh i radost, ali i poštovanje prema tradiciji. Tek kad obred završi, svi zajedno podijele hranu i čaj, zahvalni na prisustvu i na blagoslovu večeri.“ Nana završava porukom: „Sine moj, Noć Kane uči nas ljubavi, poštovanju i zajedništvu. Svaka djevojka koja je prošla ovu ceremoniju nosi blagoslov, mudrost i ljubav svojih predaka. Dok god prenosimo ove običaje i učimo mlađe generacije, tradicija živi i povezuje nas sa prošlošću, sadašnjošću i budućnošću.“ Pričajući s nanom o Noći Kane, osjećam kako običaj u Bijelom Polju i danas diše kroz pjesmu, mirise, osmijehe, blagoslove i ruke starijih žena. Svaki trenutak nosi duh sela, ljepotu tradicije i snagu zajedništva, koja se prenosi s koljena na koljeno i čini naš narod posebnim.

Kada padne akšam stoljnjak

ne tresi dok ne svane

Kada se kaže „kada padne akšam, stoljnjak ne tresi dok ne svane“, na prvi pogled izgleda kao jednostavna kućna uputa o redu, hrani i čišćenju. Međutim, iza ove izreke krije se mnogo dublji sloj značenja, koji su stari ljudi dobro razumjeli i prenosili kao dio nepisanog kućnog kodeksa. Ona ne govori samo o tome kada se smije ili ne smije protresti stolnjak. Govori o odnosu prema blagodati, prema kući, prema vremenu i prema nevidljivim granicama koje su ljudi kroz generacije osjećali i poštovali. Zato se ova izreka ne može shvatiti doslovno, već kao skup pravila ponašanja koja su u bošnjačkoj tradiciji oblikovala način življenja i osjećaj poštovanja prema onome što se ima.

Pad akšama je oduvijek označavao prelazak iz jednog svijeta u drugi, iz dnevne vreve u noćni mir, iz radnog vremena u vrijeme sabiranja i tišine. Taj trenutak se smatrao granicom između onoga što čovjek vidi i onoga što ne vidi, između onoga što pripada njegovom djelovanju i onoga što pripada Božijem određenju. Kada sunce zađe, stari ljudi su vjerovali da se i svijet 'drugačijih' bića budi, da se mijenjaju energije i da kuća treba biti mirna, sabrana i čuvana. Tako i stoljnjak, kao simbol trpeze, obilja i porodičnog života, od tog časa više ne treba dirati. Njegovo tresenje značilo bi remetiti taj mir, narušiti granicu između dana i noći i izazvati neželjene posljedice.

Sama trpeza u bošnjačkoj kući nosi posebno značenje: ona je mjesto okupljanja, sigurnosti i zahvalnosti. Stolnjak na kojem se jede nikada se nije smatrao samo komadom tkanine, već čuvarom kućnog bereketa. Tresenje stolnjaka nakon akšama smatralo se rasipanjem dobra, odbacivanjem mrva koje su simbolično pripadale kući. Čak i ako je na stolu ostalo malo hljeba ili mrva, vjerovalo se da to ne treba iznositi van kuće u vrijeme mraka jer se time iznosi i dio kućne sreće. Bilo je uvjerenje da mrve hrane, ostaci i mrvljak poslije akšama privlače ono što čovjek ne vidi – i da zato valja sačekati sabah, jutarnju svjetlost, koja sve vraća u red i ravnotežu.

Ova izreka uči i o načinu kako su ljudi gledali na vrijeme. Svaki dio dana imao je svoje značenje. Jutro je za rad, podne za obaveze, ikindija za završavanje posla, a akšam za smirivanje i povlačenje u kuću. Kada padne akšam, kuća se zatvara prema vani, a unutra se poziva mir. Ne dira se voda koja stoji napolju, ne ostavlja se smeće na pragu, ne pozajmljuje se ništa komšiji. Sve se to prenosi i na stol – na mjesto gdje se dijeli nafaka. Tresenje stolnjaka bi simbolično značilo zbacivanje onog što je Bog dao tog dana. A u starom svijetu, gdje se živjelo skromno i zahvalno, to nije bila sitnica, nego čin koji nosi poruku nepoštovanja.

Ako se izreka posmatra iz savremene perspektive, ona otkriva jednu dublju vrijednost: brigu o kućnom redu, čuvanju topline doma i ritma koji ljudima daje osjećaj sigurnosti. Stari ljudi nisu imali mnogo, ali su ono što su imali čuvali s pažnjom i ritualima koji su davali smisao svakodnevici. Zato je i ovaj običaj bio način da se porodica nauči redu, smirenosti i poštovanju prema hrani. Stolnjak se tresao ujutro, na dnevnoj svjetlosti, da bi se sve mrve mogle pokupiti i iskoristiti ako treba, jer ništa se nije bacalo i ništa se nije iznosilo iz kuće u vrijeme kada tama nadvlada svjetlost.

U konačnici, ova izreka nije zabrana nego pouka. Ona govori da postoje trenuci u danu kada se ne treba žuriti da se 'završi posao', nego treba stati, udahnuti, zatvoriti vrata i ostaviti sve što je tog dana dobiveno da prenoći u miru kuće. Uči nas da je i hrana dar koji treba poštovati, da je dom mjesto u kojem se ne rasipa blagoslov i da noć nosi svoje zakone koji nisu za čovjeka da ih mijenja. Kada padne akšam, sve se stišava. Stol se ne dira, jer stol je srce kuće. A ono što je dato za taj dan treba ostati unutra, da bi dočekalo jutro koje sa sobom nosi novu priliku, novu nafaku i novi početak.

Mladencima prije prve bračne noći da se triput na sve strane kreveta isprevrće muško, jako, zdravo dijete da kuća ima naslednike.

Ova izreka odnosi se na tradicionalni običaj kod Bošnjaka, koji je bio praktikovan s ciljem da se mladencima u braku osigura plodnost i potomstvo. Prema ovom običaju, prije prve bračne noći mladenaca, muško dijete koje se smatra jakim i zdravim trebalo bi se tri puta prevrnuti na sve strane kreveta u kojem će spavati mladenci. Vjerovanje je da će ovaj čin simbolično prenijeti zdravlje, snagu, i plodnost djeteta na mladence, te im time pomoći da u svojoj zajednici imaju nasljednike.

Ovaj običaj odražava duboko ukorijenjene kulturne vrijednosti i vjerovanja u snagu rituala i simbolizma. Potomstvo, posebno muško, tradicionalno se smatra velikim blagoslovom i osiguranjem kontinuiteta potrodice i prezimena. Prevladavanje plodnosti i želja za djecom je čest motiv u mnogim

kulturama, a ovakvi rituali predstavljaju način na koji ljudi pokušavaju uticati na pozitivne ishode u svojim životima.

Običaji poput ovog također služe kao sredstvo za jačanje porodičnih i zajedničkih veza, pružajući priliku za okupljanje obitelji i zajednice kako bi se podržali mladenci na početku njihovog zajedničkog života. Dok se savremena društva možda udaljavaju od doslovnog praktikovanja ovakvih tradicija, simbolizam i želje koje stoje iza ovakvih običaja i dalje imaju emocionalnu i kulturnu vrijednost.

Posjedak

Posebnu ljepotu i čar za Bošnjačke porodice svakako da su predstavljala sijela/ posjedci. Nije bilo porodice, domaćinstva, a da nije praktikovalo ovaj vid druženja, koje pored toga što su duge zimske večeri brže prolazile, umor se zaboravljao, imale i još jednu glavnu svrhu, a to je da učvrsti zajednicu i sponu između porodica, komšija, rodbine čineći ih neraskidivim, jer i sami vodjeni onom bitnom iz Bošnjačke kulture "PRAVI VJERNIK JE U DUŽNOSTI DA ODRŽAVA DOBRE RODBINSKE I KOMŠIJSKE ODNOSNE", zatim one "NE RASKIDAJ RODBINSKE ODNOSNE", "DOBAR KOMŠIJA TI JE KAO RODJENI BRAT". Treba naglasiti da se posjedci nisu održavali samo u zimskom periodu, već su se održavali tokom cijele godine, od domaćinstva do domaćinstva. Sijela ili posjedci predstavljaju jedan od najljepših i najautentičnijih oblika društvenog života u bošnjačkoj kulturi. Ovi događaji, koji se održavaju u domaćinstvima, nisu samo prilika za okupljanje porodica, prijatelja i susjeda, već su i izraz bogate tradicije, gostoprimstva i zajedništva koji su duboko ukorijenjeni u bošnjačkom identitetu. Sijela i posjedci imaju višestruku važnost. Oni su prilika za razmjenu vijesti, održavanje društvenih veza, kao i za proslavu važnih događaja i praznika. Takođe, ovi skupovi služe kao platforma za prenošenje narodnih običaja, pjesama, priča i legendi s generacije na generaciju, čuvajući tako kulturno nasljeđe Bošnjaka. Ambijent sijela je obično topao i ugodan. Domaćini priređuju bogatu trpezu s tradicionalnim jelima i razne vrste kolača, dok je srdačnost i otvorenost prema gostima izražena kroz pažljivo spremljen prostor i gostoprimstvo. Razgovori i smijeh ispunjavaju prostor, dok se u pozadini često mogu čuti melodije sevdalinki ili drugih tradicionalnih pjesama koje doprinose posebnoj atmosferi večeri. Za vrijeme sijela često se organizuju različite

društvene igre, recitacije, pjesme i plesovi. Sijela i posjedci igraju ključnu ulogu u očuvanju kohezije unutar bošnjačke zajednice.

Oni podstiču osjećaj pripadnosti, solidarnosti i međusobnog poštovanja. Kroz ovakve skupove, jača se zajednički identitet i kultura, dok se istovremeno njeguju i lični odnosi među učesnicima. Iako se savremeni način života znatno razlikuje od tradicionalnog, sijela i posjedci i dalje nalaze svoje mjesto u bošnjačkim porodicama, prilagođavajući se novim generacijama i okolnostima. Oni ostaju važan dio bošnjačke kulture, simbol zajedništva, tradicije i neprolazne vrijednosti druženja. U suštini, sijela i posjedci su više od običnog druženja; oni su izraz kulture, tradicije i vrijednosti koje Bošnjaci sa ponosom čuvaju i prenose kroz generacije, čineći ih nezamjenjivim dijelom svoje kulturne baštine. Sve ovo pokazuje bitnost okupljanja, da bi još više približili kako su izgledali ti posjedci, da li su tu postojale određene uloge, da li su postojala pravila za žene i njihovu ulogu tokom posjedka, također i za muškarce, u cjelosti ću prenijeti priče iz prve ruke o hanumama koje su bile dio tih okupljanja.

Prva priča : Fata Babović (82 godine)

- Posebno sine pamtim zimska sijela, to mi je posebno miline stvaralo, to je bilo nešto što mi je sreću unosilo od samog jutra kad smo znali da će navečer biti druženje, posebno je bilo pošto sam iz malo siromašnije kuće kad smo išli na posjedak kod Jonuza Agovića koji je važio za najbogatijeg domaćina u selu, e te naše sreće, tu se nije znalo što na sofru ima. Sva mi domaćinstva smo se trudili da toga bude posebno lijepo, da budu svi dočekani a naše majke ko majke i sada mi odzvanja po hiljadu puta ponavljanje “de uzmi hajde duše ti babove uzmi da vidiš lijepo li je”.

Sastajale su nam se 3, 4 porodice, tu kad se okupimo žene, majke nam, svekrve tu svežu prave kafu, tu je melju i direktno prave pa tog mirisa koji se širio i sad ga osjetim i ako toga više nema, ni kafe takve drugačije je to skroz bilo, tu kafu bi mljele starije domaćice najčešće dvije, tri cijelo vrijeme pričajući šta su taj dan obavile, bogme i dan danas je to pomalo bilo ko nadmetanje koja je više posla uradila i završila taj dan, kafu smo pržili u takozvanom ŠIŠU ili šupljikavoj tepsiji, ta se kafa ispeče sjećam se riječi domaćina rahmetli Jonuza “De hoćel ta kahva pa da se u miru zapjeva stoku odozdo svu da probudimo” , e svi bi se smijali njegovoj izjavi svi, uzme se pečena kafa i uzima se u mlin gdje se melje, prvo se spremljena prinese i pristavi ispred domaćina, pa starijim muškarcima u sobi, pa na kraju ženama, dok smo mi ko djeca uvijek malo bila odaljena sve smo upijali što god bi čuli to nam je bilo sve, na sve to rahmetli dedu i amidzu ni vidjet nisam mogla od duvanskog dima to je ko onaj oblak bilo, kuvaju se kukuruzi koji su osušeni e oni se kuvaju duže, teži su za kuvanje, pa se vade po manje porcije za svakoga, tačno se zna koliko će bit jer se dolazilo što smo mi govorili kućajile, svi ko kafu isto podaješ i kukuruze, od domaćina, pa po starosti i tako sve. Žene bi obično zapjevale, najstarija bi krenula, a za njome i ćerke il snahe kako kad a kod Jonuza jedinog tad je imala prava, ispravna harmonika.

Tu se nije gledalo koliko je akšam otišao, tu je bilo bitno da svima bude dobro a bilo je, tu su za dobro sela i odluke padale, da nam bolje vrtovi rode, tad se većinom sve sadilo za naše kuće, nije ko ovo sad te sve prodaju drugome. Zatim bi Jonuz-aga tako smo ga svi zvali uzeo harmoniku i zasvirao e to je bilo nešto najljepše od svega, tu se pjevalo i smijalo u isto vrijeme svi do jednoga. Na polazak bi rekao domaćin “Reda je na toga i toga” i tako bi se znalo dje je sledeći posjedak. Bilo ih je I ljeti i zimi, ali su češća bila zimska okupljanja.

Druga priča: Nafija Agović,

- Kod mog bake (baba) smo se najčešće skupljali, po 5 porodica je znalo da se okupi, rahm. majka bi sa vrata svima stavila papuče ispred, a kad kad je znala da dočeka sa pletenim papama što je za žene isplela, da ih dočeka odmah sa vrata, baka je imao običaj nas najmanju djecu da uzme oko sebe, majka se uvijek ljutila da ih u zube ne gledamo, obavezno se pravila halva, prava, starinska uz nju se posluživala kafa, a malo kako bi noć išla žene bi ustale i počele spremati ČETENIJU.

Najčešće se spremala u zimskom periodu, nije stalno bilo samo zimi znalo je i ljeti ali rijetko. Tu se odmah pravila ČETENIJADA, gdje se biralo medju prisutnim ženama, mada uvijek se biralo više, majke, svekrve i one pred udaju i sve zajedno prave slatko, tu se kuva šećer, napravi se kao karamel od šećera na to se dodaje brašno i miješa se i dobije se ta četenija, a nekad se pravio i služio i običan šerbet, e kad bi se sve postavilo, tad bi najčešće muškarci pričali priče, sjećam se Bakinih iz lova, rata, e svi bi svoje doživljaje, dok bi žene uz priču vezale, heklale, plele, mljele kafu. Pjevali smo znali smo i kolo zaigrati, to su bile ko proslave, to je bila ljepota. Muškarci su motali duvan, planirao se lov, svako o svom načinu lova pričao. Baka je tad iz Berana karte donio, dosta njih, kartalo se al to žene nisu, al su bodrile. I kladile bi se medjusobom čiji će muž ponijeti pobjedu. E sjetila sam se i da smo znale da pečemo jufke, tijesto kao za pitu pa bacimo na šporet i samo tako uz mlad sir posluži se”.

Kad odiva dodje u posjetu kod majke podaj joj mjesto da sjedne dje sjedi majka da bi sva njena dobra ponašanja i ona imala.

Izreka "Kad odiva dođe u posjetu kod majke, podaj joj mjesto da sjedne gdje sjedi majka, da bi sva njena dobra ponašanja i ona imala" odražava duboko ukorijenjene vrijednosti poštovanja, učenja i prenošenja dobrih običaja i ponašanja unutar bošnjačke, kulture. "Odiva" u kontekstu ove izreke znači snaha, odnosno supruga sina, koja dolazi u posjetu svojoj svekrvi, odnosno majci svog supruga.

Ova izreka naglašava važnost poštovanja starijih i prijenosa moralnih vrijednosti i kulturnih normi s generacije na generaciju. Mjesto gdje majka sjedi u domaćinstvu često se smatra mjestom časti i poštovanja, simbolizujući njezinu ulogu i autoritet unutar porodice. Kada snaha zauzme to mjesto, to je simboličan čin koji pokazuje poštovanje prema svekrvi, ali i želju da snaha usvoji i nastavi dobre običaje i ponašanja koje svekrva predstavlja.

Pružanje mjesta snahi gdje sjedi majka takođe simbolizuje prihvatanje snahinog mjesta u porodici i podstiče na usvajanje pozitivnih porodičnih vrijednosti, kao što su poštovanje, sklad, ljubaznost i briga o drugima. To je način kako se u bošnjačkoj kulturi cijeni i održava kontinuitet porodičnih i društvenih vrijednosti, te kako se nove članice porodice integrišu u porodični sistem na način koji promovira poštovanje i zajedništvo.

U širem smislu, ova izreka odražava univerzalnu vrijednost poštovanja prema starijima i značaj koji se pridaje porodičnim odnosima i tradicijama u očuvanju društvene kohezije i kontinuiteta kulturnih normi.

Odjeću peri svim danima samo nemoj petkom

Ova izreka kod Bošnjaka odražava tradicionalna vjerovanja i običaje povezane s određenim danima u sedmici koji se smatraju nepovoljnim za obavljanje određenih aktivnosti, poput pranja odjeće. Petkom, prema ovom vjerovanju, ne bi trebalo prati odjeću. Ovakva vjerovanja mogu imati korijene u lokalnim običajima, religijskim ili sujevnim tumačenjima koja su se prenosila generacijama.

U mnogim kulturama, određeni dani imaju posebna značenja i povezani su s određenim aktivnostima ili zabranama. Na primjer, petak se u islamskoj tradiciji smatra svetim danom, danom molitve i odmora, što bi moglo objasniti zašto neki smatraju nepovoljnim danom za "svjetovne" aktivnosti poput pranja odjeće. Slično tome, različite kulture imaju različite tabue ili preporuke vezane za određene dane.

Ova izreka ne samo da reflektira kulturne i vjerske aspekte života Bošnjaka, već također govori o širem fenomenu kako tradicionalna vjerovanja i običaji oblikuju svakodnevne aktivnosti i rituale. Iako se suvremeni način života možda udaljio od stroge primjene ovakvih praksi, oni i dalje ostaju dio kulturnog pamćenja i identiteta.

Mlada prvu kafu kuva svekru i svekrvi i poslužuje desnom rukom

Ovaj bošnjački običaj je deo tradicionalnog ceremonijala koji se obavlja nakon vjenčanja, simbolizirajući poštovanje i uvažavanje novih porodičnih veza koje su se stvorile brakom. Prva kafa koju mlada pristavlja svekru i svekrvi predstavlja jedan od prvih zadataka nove nevjeste u domu njenog muža, te je važan ritual u procesu prihvatanja mlade kao novog člana porodice.

Pristavljanje kafe je simboličan gest kojim mlada pokazuje poštovanje prema svekru i svekrvi. To je znak da mlada prihvata nove porodične obaveze i da je spremna uložiti trud u izgradnju dobrih odnosa unutar porodice.

U mnogim kulturama, uključujući i bošnjačku, desna ruka se tradicionalno povezuje s pozitivnim konotacijama kao što su čast, snaga i dobrotvornost. Mlada koja kafu poslužuje desnom rukom simbolično prenosi te vrijednosti na svoj novi odnos sa svekrom i svekrvom.

Mlada obično priprema kafu u posebnom setu za kafu, često ukrašenom i odabranom za ovu prigodu, što dodatno ističe važnost trenutka. Prilikom pristavljanja, mlada pažljivo nosi kafu desnom rukom i nudi je prvo svekru, a zatim svekrvi, čime se pokazuje poštovanje hijerarhije unutar porodice. Ovaj trenutak je često praćen blagoslovima i dobrim željama od strane starijih članova porodice.

Ovaj običaj nije samo formalnost; on duboko odražava vrijednosti i tradiciju bošnjačkog naroda, naglašavajući važnost porodice, međusobnog poštovanja i zajedništva. Iako se običaji mogu razlikovati u detaljima od regije do regije, osnovna načela poštovanja, ljubavi i zajedništva su univerzalna.

U suvremenom kontekstu, ovakvi običaji se nastavljaju čuvati i praktikovati, često prilagođeni novim generacijama, ali i dalje služe kao most koji povezuje prošlost i sadašnjost, očuvajući bogato kulturno nasljeđe Bošnjaka.

Sačuvaj rogove od kurbana za nafaku porodice

Ova bošnjačka izreka, "Sačuvaj rogove od kurbana za nafaku porodice," odražava duboko ukorijenjene tradicije i vjerovanja koja su povezana s običajem klanja kurbana tokom islamskog praznika Kurban-bajrama. Kurban-bajram, jedan od dva najvažnija islamska praznika, vrijeme je kada muslimani širom svijeta žrtvuju ovce, koze, krave ili deve kao znak pokornosti Bogu i sjećanja na Ibrahimovu (Abrahamovu) spremnost da žrtvuje svog sina po Božijem nalogu, prije nego što mu je Bog pružio ovna kao zamjenu.

Rogovi žrtvovane životinje simbolizuju trajnu vrijednost i blagoslov koji proizlazi iz čina žrtvovanja. Čuvanje rogova od kurbana kao u domu vjeruje se da može donijeti nafaku (opskrbu, blagostanje) porodici. Ovaj običaj odražava vjerovanje u kontinuiranu zaštitu i milost koja se dobija kroz ispunjavanje vjerskih dužnosti i djeljenje s onima u potrebi.

Nafaka se u islamskoj tradiciji odnosi ne samo na materijalno blagostanje, već i na opštu dobrobit i sreću porodice. Ovaj čin čuvanja rogova kao podsjetnik na žrtvu i milosrđe prema drugima smatra se načinom privlačenja pozitivne energije i Božijeg blagoslova u dom i živote članova porodice.

Iako se ovaj običaj možda ne praktikuje doslovno u svakom bošnjačkom domaćinstvu, njegova simbolika i dalje odražava duboku povezanost Bošnjaka s njihovim vjerskim uvjerenjima i tradicijom dijeljenja i zahvalnosti. Prakse poput ove pomažu u očuvanju kulture i identiteta, pružajući osjećaj kontinuiteta i povezanosti s prošlim generacijama.

Izreka "Sačuvaj rogove od kurbana za nafaku porodice" simbolizira duboku duhovnost i kulturu dijeljenja unutar bošnjačke zajednice, naglašavajući važnost vjere, porodičnih veza i nade za blagostanje. Kroz očuvanje ovakvih tradicija, Bošnjaci njeguju i prenose vrijednosti solidarnosti, zahvalnosti i poštovanja prema Božijim blagoslovima.

Staroslavenski običaji i rituali u kulturi bosanskohercegovačkih muslimana – šta je naslijeđeno od Slavena

Poput većine naroda tadašnje Evrope i Južni Slaveni su vjerovali u više bogova sa različitim značenjem. Osnovnu notu njihovog paganskog vjerovanja davao je zemljoradnički i stočarski način života. Sve molitve upućivane su u cilju pobjede u ratu, obilne ljetnine i napretka u životu. Ipak, što se tiče našeg prostora ne postoji niti jedan pronađeni staroslavenski hram ili svetište, niti domaći pisani izvori za proučavanje njihove religije na našim prostorima. Osnovni izvor je prije svega bogata folklorna građa koja je i danas živa u narodnim običajima i obredima. Pored toga prije nego što su se podijelili na Istočne, Zapadne i Južne Slavene, postojao je zajednički panteon (hram), koji može poslužiti kao osnova za rekonstrukciju panteona i Južnih Slavena. Prema svjedočenju bizantskog historičara Prokopija, Slaveniji vjeruju “da postoji jedan Bog koji proizvodi grom, i koji je gospodar visione. Oni mu žrtvuju stoku i prinose druge žrtve... Kada im zbog bolesti ili rata prijete opasnost od smrti, oni se zavjetuju da će, ako se spase, Bogu prenijeti žrtvu.”

Sasvim sigurno da je Perun bio vrhovni bog Slavena jer se tragovi njegovog kulta mogu naći kod svih slavenskih naroda, a brojni toponimi širom južnoslavenskog prostora dobili su ime po njemu. Kult Volosa također se održao na našim prostorima, jer su pojedini poljoprivredni običaji i narodne izreke vezane za njega. Svetovid ili Svantevid je također poštovan kod Slavena, a posebno na ostrvu Rigen (njemački otok u Baltičkom moru) gdje mu se nalazio ogromni kip. Smatran je bogom rata i zaštitnikom polja. Poštovana su i ženska božanstva a kod Južnih Slavena naročito je bio zastupljen kult Vesne – boginja proljeća, Morane – boginja smrti, te vile i nimfe. Posebnog traga među običajima stanovnika Bosne i Hercegovine ostavio je kult Morane. Vjerovanje u vile je bio veoma rašireno čemu svjedoče epske pjesme gdje se često spominju gorske vile koje pomažu junacima.

Brojni staroslavenski kultovi i običaji uticali su na formiranje običaja u kulturi bosanskohercegovačkih muslimana. Prije svega, to je kult mrtvih koji se ogleda u mističnosti kućnog praga, kućnoj zmiji itd. Među muslimanima BiH još uvijek je zastupljen običaj trpeze i gozbe nakon sahrane umrlog, što je direktno povezano sa vjerovanjem da će to osigurati bolji status umrlog u zagrobnom životu. Da bi osigurali zdravo potomstvo, obilnu ljetninu, zdravu i naprednu stoku, Južni Slaveni su koristili niz obreda i rituala koji su, ponavljanjem iz godine u godinu, postali narodni običaji. Prema tvrdnjama Mustafe Imamovića, Muhameda Hadžijahića, Špire Kulišića, Milenka Filipovića i Ćire Truhelke, bosanskohercegovački muslimani su etnički "najčišći" slavenski narod na Balkanu. Svoju tvrdnju brane podatkom da je BiH geografski bila središte južnoslavenskog prostora. Kada su došli u naše krajeve Slaveni nisu iskorijenili romanizirano ilirsko stanovništvo, koje se povuklo u ruralnije dijelove i u periodu od nekoliko stotina godina se slaveniziralo. Prema tvrdnjama Envera Imamovića taj proces je trajao sve do XIV stoljeća. Drugi čvrst dokaz o slavenskom uticaju na bosanskohercegovačke muslimane je prisustvo brojnih rituala, obreda, običaja i sujevjerja, koji su identična praksa brojnih slavenskih naroda. Emil Lilek u studiji "Ženidba i udabda u Bosni i Hercegovini" navodi: "Ko želi naći najstarije ženidbene običaje našeg naroda i Slovjena uopće, moraće ih tražiti u onim zemljama, koje su zbog geografskog položaja do u novije doba najmanje izložene bile stranim uticajima, gdje je narod zbog svoje političke potčinjenosti konservativnom tursko – muhamedanskom elementu najlakše i najdulje mogao sačuvati svoj zaseban starinski život, – a to je narod u Bosni i Hercegovini."

Kao što smo već naveli naseljenjem Slavena na naše prostore lokalno stanovništvo nije iskorjenjeno. Već tada je stvorena sinteza između staroslavenske religije i religije lokalnog stanovništva. Premda su Slaveni sve katoličke crkve i bazilike spalili, katolička je crkva otpočela sa procesom pokršćavanja idolopokloničkog stanovništva ali u tome nisu imali uspjeha. Tadašnje stanovništvo BiH nastavilo je da njeguje običaje, obrede i rituale koje su sa sobom donijeli. Slično je bilo i sa dolaskom islama. Iako je islam imao daleko većeg uspjeha u širenju od katoličanstva, običaji, obredi i rituali su opstali. Jedan od običaja je i da čovjek ima svoju zvijezdu na nebu – prema ovom sujevjerju kada se dijete rodi, na nebu se pojavi njegova zvijezda koja svijetli dok je on živ. Dijete vrlo brzo nauči da je prag poseban dio kuće prekriven velom mističnosti i magije. Vjeruje se da onaj ko stane na kućni prag čini svetogrđe i izaziva nevolju i nesreću. U predožbana Južnih Slavena vile su predstavljane kao lijepe žene. Predstavljanje vila imamo u bošnjačkoj književnosti – epu o Muji Hrnjici u kojem se navodi: "Kad je treća dolazila vila, A kad vila opazila Muja, Udari se rukom po koljenu: 'A, moj Mujo, žalosna ti seka, Međer si mi dopanuo rana!' Zavlači mu po damaru ruku onda vila progovori mlada..." Širom BiH postoji sujevjerje da, ako na nečijoj kući kukavica zakuka, ta kuća će u muku i tugu zapasti. Obično se smatra da će u toj kući neko umrijeti. Uz kukavicu, i gavran je vjesnik nesreće. Čiju kuću on nadlijeće, ta kuća će uskoro ostati bez domaćina. Sa druge strane kuća koju lastavica nadlijeće i na kojoj napravi gnijezdo, će biti sretna. Jedan od staroslavenskih običaja je i crna mačka koja ako pređe preko praga donosi nesreću. Među Bošnjacima veoma je rašireno i proricanje budućnosti na osnovu događaja i zbivanja. Tako

ukoliko nekoga svrbi lijevi dlan, dobit će novac, a onaj koga svrbi desni dlan, dat će nekome novac. Salijevanje strave je također praslavenski ritual u cilju poboljšanja psihološkog stanja pacijenta. Kod Slavena cilj obreda je bio istjerivanje zlih duhova i otklanjanje straha iz osobe nad kojom se vrši ritual. Gatanje kod starih Slavena je bilo sastavni dio obreda žrtvovanja i izvodilo se na različite načine. Između ostalog, gatalo se pomoću konja kojeg izvedu iz hrama nakon žrtvovanja, pa ako bi konj krenuo desnom nogom, smatralo se da će ishod biti dobar, a ako bi krenuo lijevom nogom, vjerovalo se da će ishod biti loš. Svi slavenski narodi vjeruju da trudnici treba ispuniti njenu posebnu želju za hranom. Među muslimanima BiH to se naziva "ćudanje". Kada trudnica nešto poželi, osoba kojoj je upućena molba, dužna je da ispuni želju trudnici, jer ako to ne učini pojavit će joj se na oko ječmenac.

Naveli smo samo neke od slavenskih običaja koji su danas prisutni među Bošnjacima ali i ostalim narodima koji žive na prostoru BiH. U ostale običaje spadaju ženidbeni – da se prije polaska po nevjestu odredi vođa svatovima "stari svat", je samo jedan od običaja vezanih za vjenčanje; posmrtni običaji – dolazak smrti u san, te neobično ponašanje domaćih životinja i ptica, stavljanje ključa na stomak umrlog, spravljanje ručka nakon dženaze, prekrivanje ogledala itd; ratarski običaji – obilježavanje Đurđevdana, Aliđuna pa i Božića; kult daždevnjaka i vjerovanje da će onaj ko stane na njega oglušiti itd.

Zapažanja engleskog putopisca Džordža Arbatnota o ženidbenim običajima u BiH iz 1861.godine

[...] Uprkos [...] oprečnim elementima, mnoge veoma uočljive sličnosti još uvijek ukazuju na ranije krvno srodstvo, zajedničko porijeklo i istovjetnost vjere. Najvažnija od ovih je možda što su sačuvali slovenski jezik, koji je u upotrebi potpuno isključio turski kod gotovo svih muslimana i hrišćana. Neki od njihovih običaja takođe dokazuju da još postoji mala iskra narodnog zajedništva koju islam nije potpuno ugasio. Tako, na primjer, običaj bratimljenja je nadasve slovenski po porijeklu. Veze se ostvaruju na sljedeći način: dvije osobe ubodu prst, a krv naizmjenično posisaju. Smatra se da ova veza veoma obavezuje i, začudo, u nju ponekad stupaju hrišćanin i musliman. Isto tako, čovjek postaje kum nekom djetetu tako što mu podreže kosu. Nerijetko se dešava da musliman usvoji hrišćansko dijete, i obratno.

U kući kao da se takmiče u neudobnosti i nečistoći, bez obzira na to što se umivaju poslije jela, što je običaj kod svih istočnih naroda. Muslimanske žene, sve do udaje, pokazuju se otvoreno i obično se pojavljuju u javnosti nepokrivene. One su na neki način, u porednosti nad ženama u Turskoj, jer žive u tješnjoj vezi sa civilizovanijim hrišćanima; njima je, naime, dozvoljeno da same biraju muža i da im se mladići udvaraju na propisan način. Roditelji su tu, kao i drugdje, skloni da se smatraju najboljim sudijama o tome kakav položaj i prihod su potrebni da se osiguraju sreća njihovih kćeri i kada se njihova odluka razlikuje od pogleda mlade žene, ona pribjegava bjekstvu. Žalim što nisam u položaju da dam mišljenje o otporu na koji nailaze mladoženje u ovakvim prilikama. Mnogoženstvo je gotovo nepoznato, a druga žena se rijetko dovodi za života prve. [...] Nakon udaje, žene se kriju strožije nego u

drugim dijelovima Turske. Možda u ovome muž postupa po homeopatskom principu, da je bolje spriječiti nego liječiti, jer razvodi su nešto nečuvano i smatraju se velikom sramotom. U brakove ranije stupaju hrišćanke od muslimanskih djevojaka i nije neobično naći udane žene od dvanaest do četrnaest godina starosti. Ovaj užasni običaj podstiče katoličko svećenstvo čiji se prihodi time uvećavaju.

Običaji tetoviranja kod ilirskih plemena

Prema Herodotu Tračani su svoju plemićku krv zasnjeđavali užignutim biljegom na koži, a onaj koji nije imao takvih biljega smatrao se neplemenitim rodom. Vremenom se taj običaj Tračana širio i izvan granica njihovog mjesta stanovanja, pa je taj običaj tetoviranja prešao i na susjedne Ilire, sve na zapadu do današnjeg Pounja gdje je živjelo pleme Japoda. Grčki filozof Strabon navodi da je taj barbarski običaj vezan za barbare balkanskog poluotoka, prije svega Ilire i Tračane kojima tetoviranje predstavlja važan segment života. Strabon spominje da se među Tračanima i Ilirima, koji su tetovirali svoje tijelo, posebnu ističu Japodi. Tu Strabonovu vijest potvrđuju i brojni arheološki nalazi u grobovima na Glasincu, sojeničkom naselju u Donjoj Dolini kod Bosanske Gradiške i na drugim mjestima koja su bila naseljena ilirskim plemenom Japoda. Na navedenim lokacijama su pronađene kratke bronzane, veoma zašiljene, igle koje bi se stavljale na držak nakon čega bi tim iglama Iliri bockali svoju kožu i tetovirali raznovrsne ornamentalne motive. Boja bi se utiskivala pod kožu u obliku željenog motiva koji bi ostajao trajan i neuništiv, te bi postao identitet osobe koja ga nosi. Ona bi kao takva postala prepoznatljiva u ilirskom društvu jedne zajednice. Trajanje tetoviranog motiva na koži jedne osobe određeno je trajanjem njezinog života, dok je dugo trajanje običaja sačuvano u njegovom prenošenju iz generacije na generaciju. Tokom Oktavijanovog pohoda na Japode, od 35. do 33. godine p.n.e, on navodi da je pored nevjerojatne borbenosti na njega poseban utisak ostavila karakteristika tetoviranja japodskog tijela. Brojni pali japodski

ratnici su gotovo u potpunosti bili istetovirani, što je kod rimskih vojnika ostavljalo dojam da se bore protiv izrazito hrabrih i odlučnih ratnika. Pored Japoda tradicija tetoviranja je bila raširena i kod ilirskog plemena Breuci, koje je naseljavalo prostor Save. Na prostoru bosanske Posavine (Brčko i Orašje) pronađene su također brojne bronzane igle, a na osnovu arheoloških nalaza najčešći geomtrijski lik kojeg su tetovirali je zmija, tzv. "čuvar kuće". Breuci su vjerovali da će spomenute zmijske čuvati njihova tijela u zagrobnom životu. Još su Rimljani na prostoru zapadne Bosne, Hercegovine, Crne Gore i sjeverne Albanije pronašli brojne srebrene i željezne obasjane krugove koji su služili kao okvir za tetoviranje kože kod Ilira.

Ova, dvije hiljade godina, stara ilirska kultura postala je običaj katoličkih žena u srednjoj Bosni koje i danas baštine ovu tradiciju, ali dosta rjeđe. Ovaj način tetoviranja je gotovo u potpunosti izumro u prvoj polovini XX stoljeća. Oni danas ovaj običaj nazivaju bocanje. Najčešći motivi bocanja su polumjesec, sunce i križ, dok su muslimani koji su se tetovirali, mada dosta rjeđe, kao motiv stavljali dvostruki trokut. Tetovirali su se i pojedini muškarci, ali, također, dosta rijetko. Osim žena iz srednje Bosne ilirski običaj tetoviranja postoji još i među Arbanasima na Kosovu, koji se smatraju potomcima drevnih Ilira.

Ašikovanje i ljubavi život tokom austrougarske uprave

Ašikovanje se smatralo krunom momačkog i djevojačkog života. Jedan od karakterističnih običaja bio je da se najčešće petkom u većem broju odlazi na teferić, gdje bi se momak i djevojka upoznali. Taj teferić bi trajao od jutarnjih sati do akšamskih sati kada su se djevojke vraćale a onda bi se pod baštama nastavljao ovaj način života.

Momak bi tada došao pod prozor i razgovarao sa djevojkom. Ašikluci su bili česti za praznike, ali i nakon svadbi. Ukoliko bi je sreo tokom dana na cesti, podrzumijevalo bi se da će momak djevojci učljivo prići i početi joj se udvarat, dok bi se posmatraču taj vid komunikacije činio sramežljivo. Ašikovalo se obično tihim šaputanjem bez fizičkog kontakta, osim kada bi emocije prešle strast.

Uz ašikovanje su se koristile umilne pjesme, najčešće monotone, ali je to bio znak koji je uvijek djevojci privlačio pažnju. Mladić je najčešće poznao djevojku od malih nogu. I u to vrijeme su postojali mladići koji su se sa više djevojaka željeli progurati ali su bili veoma lahko otkriveni. Cijela priča oko ašikovanja bi počinjala pod prozorom na koji se bacao kamenčić kako bi djevojka izašla.

U brojnim gradovima su se toliko bacali kamenčići da su brojni prozori ostali oštećeni, pa ih je trebalo popraviti. Njihovi razgovori su se vezali za brojne teme – od onoga što niče u bašti do dešavanja u lokalnoj zajednici. Ašikovanje bi se završavalo ugovaranjem sastanka za naredni put. Autori su zabilježili i sam čin vjenčanja: domaćin bi organizovao kolektivno posmatranje, tako što bi se u jednu sobu smjestio mladić a u drugu djevojka, nakon čega bi se oni stidno posmatrali.

Pravilo je da se kuca na prozor a ukoliko je on bez rešetki to bi značilo da je djevojka zauzeta. Žene su u tom periodu bile generalno vjerne i poštene, veoma poštovane majke i stidljive domaćice. Najveći broj njih bi nakon udaje ostao vezan uz kuću, muža i djecu. Iako slabo obrazovane, bile su veoma uljudne, komunikativne i uzorno odgojene. Nakon 1918. godine i početka modernizacije brak i položaj žene zapada u krizu. I pored toga što je Austrougarska u Bosnu došla sa novim običajima, orijentalni način života ostao je najzastupljeniji.

Unutrašnjost osmanske kuće – prostor besprijekornog druženja, razgovora i kahvenisanja

Pretežno svi znamo kako je izgledao život Bošnjaka u doba Osmanske vladavine, ali kako je izgledala unutrašnjost osmanskih kuća? Portal posjeti.ba donosi priču i video prikaz o unutrašnjosti osmanske kuće tokom osmanske uprave nad današnjom Bosnom i Hercegovinom

U doba Osmanlija, kuće su poprilično bile malih dimenzija, iako su bile male odisale su ispunjenim životom. Predmeti koji su se nalazili u njima davali su im poseban dašak života. Ono što je specifično za osmanske sobe jeste pretrpanost stvarima koji su se nalazile u njoj, ali možemo reći da su bile pretrpano složene. Svaka stvar je imala svoju odgovarajuću ulogu, i davala je poseban ukras sobi. Osmanlije, tokom objeda, nisu koristile klasične stolove za jelo, već siniju (niski stol) koja je okruglog izgleda, i umjesto stolica sjeli bi na pod i objedovali. Materijal koji se koristio pretežno za predmete u sobi bilo je drvo, i sve je pravljeno ručno. Ispod prozora pretežno nalazila bi se sećija sa predivnim tkanim ukrasima koji su se protezali duž cijele sećije. U ćošku sobe možemo vidjeti glinenu peć i na njoj lončiče u kojima bi se spremali Osmanski specijaliteti. Kao što smo i rekli sve je pravljeno ručno, pa čak i kolijevka u kojoj bi se smiještala beba. Pretežno tu kolijevku bi pravio otac za svoje dijete. Sada možete zamisliti koliko ljubavi je uneseno u taj rad. Preko čitave sobe nalazi se ogromni ćilim sa bezbroj očaravajućih šara. Ćilimi su tkani ručno na posebnim spravama za tkanje, pretežno bi žene provodile dane i dane kako bi završile tkanje ćilima sa mnogobrojnim šarama. Ukrasi su pretežno bili u obliku šarenih cvjetova, ili čak paunova. Boje su pretežno bile upečatljive, i one su te koje daju poseban detalj sobi. Pored ogromnih drvenih ormara, nalazile su se i sehare u kojima su Osmanlije čuvale svoje dokumente, zlato, nakit i ostale vrijedne stvari. Naravno, mislili su i na zidove. Nije bila praksa da zidovi budu

“goli” u prostoriji, na zidovima mogu se primjetiti drvene police na kojima bi se pretežno postavljali đevđiri, tepsije i mnogobrojni ukrasi koji su imali svoju svrhu. Na samom vrhu zidova, bile su postavljane musandare (ograde uz ulazni zid sobe).

Osmanlije su poprilično voljele ukrašavati svoje domove u kojima su živjeli, neki bi mislili da je to malo i pretjerano, a neki da je potaman. Ono što je specifično za Osmanske sobe jesu njihove dimenzije. Jer zbog “skućenog” prostora članovi porodice su imali više kontakta između sebe, druženja, ispijanje kahvi i sijela, a nažalost danas ti običaji polako kod nas izumiru.

Dobri Bošnjani su od rane mladosti učeni lijepom ponašanju i manirima – odgoj djece u srednjovjekovnoj Bosni

Žarište kulturnog života u Kraljevini Bosni su bili dvorovi vladara i velmoža, samostani franjevac, pravoslavni manastiri, kuće pripadnika Crkve bosanske i veća gradska naselja sa većim prisustvom stranaca poput Bobovca, Sutjeske, Jajca, Visokog, Blagaja, Borača, Fojnice, Olova, Foče i Srebrenice. Ipak, značajno mjesto u odgoju i obrazovanju srednjovjekovne Bosne ima i Dubrovnik u koji su uslijed jakih privrednih, kulturnih i političkih veza slani Bošnjani na odgoj i obrazovanje.

Nekoliko ugovora o služenju svjedoče da su mladići koji su živjeli u dubrovačkom zaleđu imali priliku da kod obrazovanih ljudi iz Dubrovnika budu učeni lijepim manirima i dobrom ponašanju. Jedna od takvih obaveza je ona na koju se obavezao Marid Gučetić koji je na petogodišnju službu primiro Juraša Radotića iz Trebinja u junu 1398. godine. Pri tome se Marin obavezao da će Juraša učiti “svemu što je dobro” (et ipsum et docere quicquid boni scivero...). Ugovorom iz februara 1403. godine Nikola Vilanović iz Konac Polja, kod Nevesinja, obavezuje se na četverogodišnju službu kod Bartolomeja Papaconija iz Venecije. Među

mnogobrojnim obavezama koje je preuzeo, Bartolomej je naveo i stavku da će on čistom savješću Nikolu podučavati mnogobrojnim vrlinama i plemenitostima. U aprilu 1409.godine Radoje iz Drijeva, sin Ulješe i Velke, obavezuje se na šestogodišnju službu kod Pirka Kljunovića. Pirko se također obavezao da će Radoja podučiti dobrim običajima “baš kao što je podučio i svog rođenog sina”. Aprila 1441.godine Ivan Pipčić iz Drijeva se obavezao na desetogodišnju službu kod Antonija Sasa iz Trana. Između ostalog Antonio se obavezao da će Ivana podučiti dobrim običajima i manirima. Na osnovu dubrovačkih dokumenata zaključujemo da se na učenje dobrih manira više obavezali oni gospodari koji su posjedovali žensku posluhu. U ugovorima je ponekad navođeno da će se potruditi da po isteku ugovora svog šegrtu udaju za jednu od svojih služavki. Takva obaveza podrazumijevala je i dodatnu brigu u ponašanju posluge. Na takav način na služenje se obavezuju Stanica iz Dabra (1371), Radoslav iz Drine (1375), Ljubna iz Popova (1376), Pribislav iz Dabra (1394), Stojsava iz Bosne (1409), Živka iz Slivna (1430), Vukna iz Fatnice (1436), Stana iz Vidovog polja (1443), Stanisava iz Blagaja (1501) i mnogobrojne druge služavke. Postoje mnogobrojni ugovori koji svjedoče i o učenju žena. Januara 1402.godine Tvrdislava, kćerka Ljuboja Stanjevića iz Luke, postala je služavka čuvenog slavenskog kancelara u Dubrovniku Ruska Kristofovića na rok od deset godina. Pored ostalog Rusko se obavezao da će Tvrdislavu čiste savjesti podučavati dobrim običajima. Februara 1404.godine Ruža, kćerka Dapa Desinića iz Drijeva obavezala se na petogodišnju službu kod Tripe Đorđića iz Kotora. Između ostalog Tripe se obavezao da će Ružu dobro podučavati.

Najinteresantniji ugovori predstavljaju onu grupu koji pored osnovnih načela odgoja i obrazovanja, daju i informacije koje prevazilaze domete i norme porodičnih krugova, zanatskih radionica i odgoja putem učenja dobrih manira u ponašanju. To su ugovori u kojima se gospodari slugama i šegrtima obavezuju da će ih učiti čitati i pisati. Treba naglasiti da je učenje čitanja i pisanja bilo veoma rijetko u tadašnjem periodu, tako da za današnje vrijeme takva obaveza ne predstavlja neko veliko iznenađenje. Avgusta 1404.godine Bolja, supruga izvjesnog Obrada iz Konavala, dala je sina Boljeslava na šestogodišnju službu kod ljekara Ivana iz Ankone koji je bio na dužnosti dubrovačkog državnog ljekara. Ljekar Ivan se obavezao i da će dječaka naučiti čitati i pisati te podučavati dobrim običajima, kako bi postsao “veoma cijenjena osoba u društvu”. Obzirom da se radilo o Italijanu, sasvim je sigurno da je prije riječ o učenju čitanja i pisanja italijanskog i latinskog jezika, nego slavenskog, odnosno domaćeg jezika sredine iz koje je dolazio. Sličnih slučajeva imamo i iz budućeg perioda. U martu 1488.godine, dakle već nakon pada Kraljevine Bosne, Radosav Milković iz Vrsinja uz jamstvo braće Rajana i Vukašina Milkovića, stupa u petogodišnju službu kod lanara Benka Vladojevića. Benko se obavezao da će se brinuti o Radosavljevom zdravlju, smještaju, ishrani, obući i odjeći, izučavanju lanarskog zanata, da ga neće tjerati nego da će se o njemu dobro brinuti, isplatiti mu na kraju ukupnu plaću u iznosu od 30 perpera dubrovačkih dinara, po završetku službe dati mu novu obuću i odijelo od dubrovačkog platna te učiti ga čitati i pisati. Preko Marina Herakovića i Blaža Radosalića u januaru 1490.godine, Radivoj Ratković i Nikola Heraković su primili na sedmogodišnju službu i

izučavanje zanata podstrigača sukna Radivoja Radosalića iz Bobana uz saglasnost njegove majke Radosave. Radivoj je uz saglasnost svojih poslodavaca trebao dobiti sve uobičajno što je dobijala i druga posluga i šegrti, a omogućeno mu je i poučavanje čitanja i pisanja. Najvrijedniji primjerak, koji govori o odgoju i obrazovanju, je onaj iz marta 1491. godine u kojem se Dragoje Vladisalić iz Slivnice obavezuje na četverogodišnju službu kod Vukca Vukotića. Vukac se čak obavezao da će se brinuti o Dragojevom zdravlju, smještaju, ishrani, obući i odjeći, da će mu po isteku ugovora isplatiti 15 perpera, te da će ga učiti pisati slavenski jezik. Uzgred obavezao se i da mu “dok je njega života ništa u životu neće faliti”.

Pored ugovora o služenju i izučavanju zanata, kao i odgoju i obrazovanju, pronađen je i jedan ugovor iz februara 1427. godine koji govori o učenju pisanja kao osnovnom elementu naukovanja. Naime, dubrovački vlastelin Teodor Prodanelić dao je Pavla, jednog od sluga Sandalja Hranića, na jednogodišnju službu kod dubrovačkog svećenika Andrije Drinkaševića. Pored uobičajne brige za smještaj, zdravlje i ishranu don Andrija se obavezao da će Pavla učiti pisanju kao dobar učitelj. Teodor se obavezao da će za ovu Pavlovu poduku i sve navedene troškove platiti 50 perpera, a zašto je unaprijed don Andrija primio 20 perpera, a na ostatak je mogao računati po isteku predviđenog ugovora. Vlastelin Teodor Prodanelić je od ranije poznat kao zastupnik Sandalja Hranića i očito je da je ovaj angažman koji je tražio moćni bosanski vojvoda Sandalj Hranić bio za njegove potrebe. Sasvim je sigurno da se radilo o potrebi učenja latinskog ili italijanskog jezika obzirom da je vojvoda imao izuzetno razvijenu kancelariju za obrazovanje domaće pismenosti i da je za učitelja izabran ugledni dubrovački svećenik.

Institucija braka u srednjovjekovnoj bosanskoj državi – kako je izgledao brak bogumila u Bosni

Jedna od specifičnosti srednjovjekovne bosanske države je bila i institucija braka. U Bosni nije postojalo posebno bračno i porodično pravo, nego se brak sklapao prema običajima i

tradicipiji. Na snazi nije bio crkveni brak, niti je on bio podvrgnut crkvenoj intervenciji, ritualima i pravilima. Tzv. "bogumilski brak" sklapao se jednostavno i lahko – ženik (mladoženja) je tražio od mlade da mu bude "dobra i vjerna", bez ikakvog miraza. Tako u testamentu bosanskog viteza Pribisava Vukotića stoji da se u Bosni žene nisu uzimale iz miraza, već iz "časti, ugleda, dobrote i ljubavi". Ipak, i takvi brakovi su često pucali, pa je bilo vladara koji su se ženili i po nekoliko puta, poput bana Stjepana II Kotromanića, te kraljeva Ostoje i Tvrtka II Tvrtkovića, koji su se ženili tri puta.

Posljedica bogumilskih brakova je bila ta da ih zapadna Evropa, tj. rimokatolička crkva nije priznavala kao validne, iz razloga što su oni sklapani na heretički način. U popisu kraljevske dinastije Kotromanića je stajalo da su brojni bosanski vladari vanbračno rođeni. Među takvima je bio i kralj Ostoja, Stjepan Tomaš i Stjepan Tomašević. Zbog toga su se određeni vladari, zbog političkih okolnosti, razvodili i ponovo ženili da bi kod pape dobili blagoslov. Od takvih napuštenih žena posebno je zanimljiv slučaj bogumilke Vojače, lijepe seljanke, koja je bila velika ljubav kralja Stjepana Tomaša, koju je morao ostaviti da bi se oženio kćerkom vojvode Stjepana Vukčića, Katarinom.

Sa dogmatskog stajališta bogumili su u početku smatrali da je brak strašan grijeh i da ženidbom roditelji zapravo postaju oruđe đavola rađajući djecu. Zbog toga su sveštena lica smatrala da je brak obični i trajni blud, a oni oštrij su brak smatrali gorim činom od bluda. Vremenom, shvatajući da je brak neophodan za opstojnost naroda u zemlji, počinju svoje vjernike podučavati tvrdnji da brak nije zlo, ako vjernik uzme za životnog saputnika dobru ženu, koja će mu voditi domaćinstvo i brinuti se za jelo i piće, te mu biti vjerna. Na kraju bolje mu je da mu takva rađa sinove, koji će čuvati imena i nasljedstvo porodičnog imanja, nego da im imetak podijele nezakonita djeca, rođena sa raznim ženama bez ikakve ženidbene veze. Obaveza zajedničkog života nije mogla biti doživotna, jer se svaki vjernik kod stupanja u bračnu zajednicu morao obavezati da će se barem jednom u svom životu razvesti i početi živjeti u potpunoj čistoći. Zbog toga je među bogumilima u Bosni nastalo shvatanje i običaj da se žena udaju pod uvjetom: "dok mi budeš dobra i dok za mene budeš brinula, rađala mi djecu – nasljednike moga imetka". Zbog toga se počinje sve češće za ženu koristiti termin domaćica, a takav običaj je ostao i do današnjeg dana.

Običaji od rođenja do smrti

Bošnjačka tradicija oduvijek je pridavala poseban značaj ritualima koji prate čovjeka od njegovog dolaska na svijet do njegovog odlaska u vječnost. Ovi običaji nisu bili samo puki društveni rituali, već su nosili dublju simboliku, izražavajući vjerovanja, moralne vrijednosti i kolektivni identitet zajednice.

Rođenje djeteta smatralo se najvećim blagoslovom za porodicu. Po dolasku novorođenčeta na svijet, majka bi mu prvo dala da okusi med ili šećera, vjerujući da će tako uvijek govoriti blage i mudre riječi. Odmah nakon rođenja, bebi bi se u desno uho učio **ezan**, a u lijevo **ikamet**, što je bio način da se novorođenče upozna s vjerom i dobrim putem u životu. Prvih četrdeset dana nakon rođenja majka i dijete bi se rijetko izlagali javnosti. Vjerovalo se da su u tom periodu najosjetljiviji na uroke i zle sile, pa su se primjenjivale razne zaštitne mjere – oko bebe bi se vezivao crveni končić, a ispod jastuka bi se stavljala sura iz Kur'ana. Sedmog dana od rođenja organizovalo bi se **akika** – klanje kurbana u znak zahvalnosti, a meso se dijelilo siromašnima. Obrezivanje (sunet) bilo je jedan od najvažnijih običaja za dječake. Ovaj čin se nije doživljavao samo kao medicinski postupak, već kao simbolički ulazak u svijet islama. Dječaci bi tog dana nosili posebnu odjeću, a organizovalo bi se porodično slavlje, uz pjesmu, gozbu i darove.

Smrtni običaji također su imali duboko ukorijenjenu simboliku. Dženaza se obavljala u najkraćem mogućem roku, uz obavezne molitve. Nakon ukopa, porodica bi sedam dana dočekivala posjetioce koji su dolazili na ta'zimet (izražavanje saučešća).

Svadbeni rituali i običaji

Brak je bio najvažniji društveni čin u bošnjačkoj zajednici, a svadbeni običaji imali su višestruku funkciju – od povezivanja porodica do potvrde statusa mladenaca u društvu. Svadbeni rituali započinjali su prosidbom, koja je uključivala dolazak mladoženjinih roditelja u kuću djevojke kako bi zvanično zatražili njenu ruku. Ako bi porodica prihvatila prosidbu, uslijedilo bi **zaručivanje**, gdje bi mladi razmijenili poklone, najčešće dukate i marame. Sama svadba bila je višednevni događaj. Dan prije vjenčanja održavala bise **djevojačka večer**, gdje su se mlada i njene prijateljice opraštale od djevojačkog života uz pjesmu i radost. Istovremeno, u kući mladoženje organizovala bi se **momačka večer**. Na dan svadbe, mlada bi obukla svečanu odjeću, a prilikom napuštanja roditeljskog doma njena majka bi je posipala brašnom ili šećerom, vjerujući da će joj to donijeti sreću i blagostanje.

Po dolasku u mladoženjinu kuću, mlada bi preskakala prag desnom nogom i sa Kuranom u ruci, što je značilo da donosi sreću u novi dom. Svekrva bi joj nudila hljeb i med, kao znak dobrodošlice i sloge.

Vjerski praznici i njihove proslave

Bajramski dani bili su najsvečaniji period u godini. **Ramazanski bajram** dolazio je nakon mjeseca posta i bio je prilika za okupljanje porodice, traženje oprosta i činjenje dobrih djela. Ujutro bi se klanjao bajram-namaz, nakon čega bi se obilazili mezari umrlih i dijelila sadaka. **Kurban-bajram** bio je obilježen klanjem kurbanda, a meso se dijelilo siromašnima i rodbini. Ovaj čin bio je simbol pokornosti Bogu i pomaganja zajednici.

Narodna vjerovanja o zdravlju i zaštiti

Bošnjaci su imali niz narodnih vjerovanja o zdravlju i zaštiti. Smatralo se da se bolest može prenijeti dodiranjem, pa su ljudi izbjegavali rukovanje s bolesnicima bez prethodnog izgovaranja određenih molitvi. Ako bi dijete bilo često bolesno, majke bi ga provlačile kroz drvo koje se samo od sebe rascijepilo, vjerujući da će mu to donijeti ozdravljenje. Također, vodom u kojoj su prokuvani ljiljani prali bi se bolesnici kako bi povratili snagu.

Bosanski ćilim – Priča ispričana kroz tkanje

Bosanski ćilim je mnogo više od ukrasnog predmeta – on je simbol tradicije, identiteta i umjetnosti. Ručno izrađen, sa pažljivo osmišljenim uzorcima, on priča priče o ljubavi, vjeri i životnim vrijednostima.

Historija bosanskog ćilima

Tkanje ćilima u Bosni i Hercegovini ima dugu historiju, koja seže stotinama godina unazad. Vještina izrade prenosila se s koljena na koljeno, a svaki motiv imao je svoje značenje.

Simboli i boje

- **Crvena boja** simbolizuje strast i snagu.
- **Plava boja** predstavlja mir i stabilnost.
- **Geometrijski motivi** često ukazuju na životne cikluse, porodicu i vjeru.
- **Cvjetni ornamenti** su simbol ženstvenosti i ljepote.

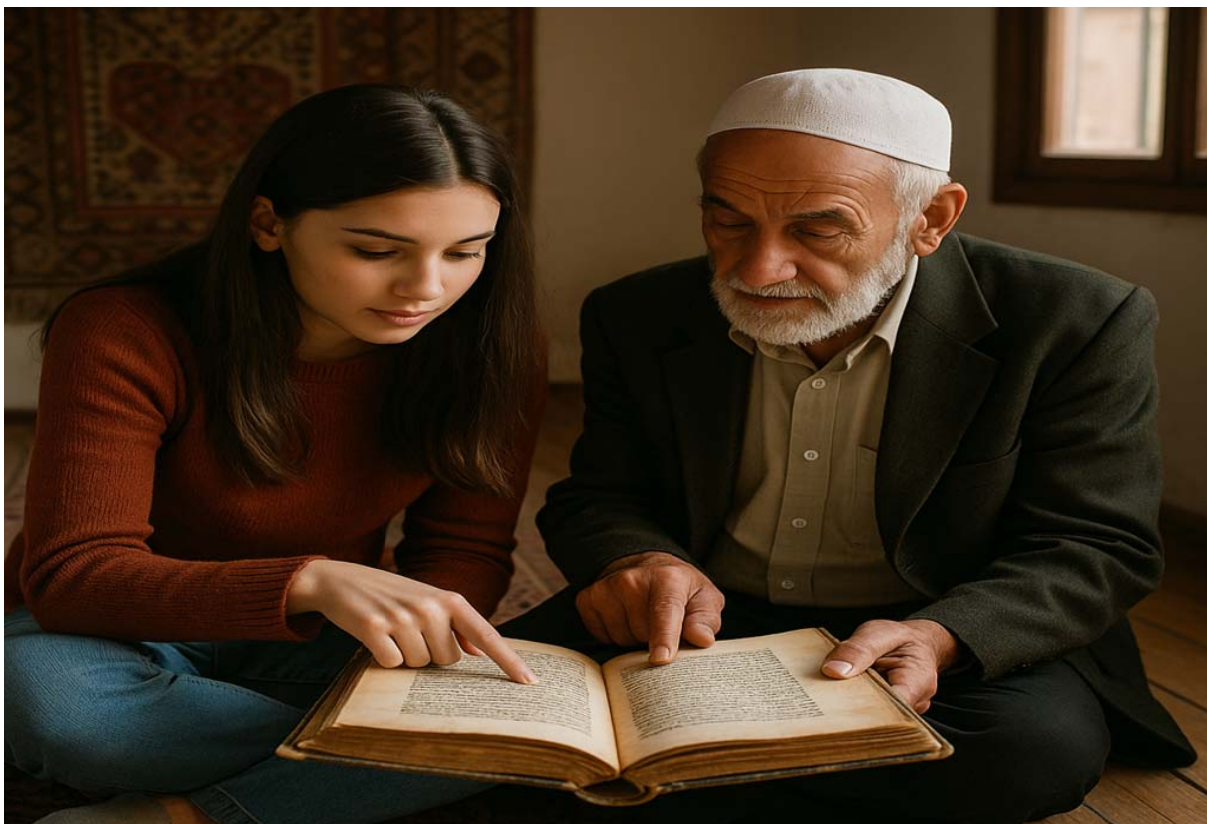
Svaka porodica imala je svoj način tkanja i kombinovanja boja, što je činilo svaki ćilim unikatnim.

Zašto je važno sačuvati tradiciju tkanja ćilima?

Danas, u doba industrijske proizvodnje, ručno tkani ćilimi postaju rijetkost. Međutim, postoji obnovljeni interes za očuvanje ove vještine kroz radionice i edukativne programe.

Bosanski ćilim nije samo komad tkanine – on je priča o narodu, kulturi i naslijeđu koje ne smije biti zaboravljeno.

Mladi i naslijeđe predaka: Kako nove generacije mogu nositi staru baštinu

U vremenu kada se svakodnevno susrećemo s globalnim kulturnim modelima, od muzike i mode do jezika i načina razmišljanja, očuvanje sopstvenog identiteta postaje važnije nego ikada. Za bošnjačku zajednicu, to pitanje dobija dodatnu težinu: kako zainteresovati mlade da u digitalnom i ubrzanom svijetu pronađu vrijednost u naslijeđu svojih predaka?

Bošnjačka kultura se vijekovima prenosila kroz žive forme usmene priče, porodične običaje, vjerske prakse, pjesme i rad u zajednici. Danas, međutim, mladi sve manje vremena provode u kontaktu s tim tradicionalnim kanalima. Umjesto razgovora s nanom ili djedom, informacije traže na internetu. Umjesto ručnog veza, izrađuju digitalne grafike. Umjesto učenje sevdalinki uz saz, slušaju muziku putem streaminga. I to nije nužno loše.

Problem ne leži u promjenama, već u raskidu kontinuiteta. Tradicija ne mora biti u suprotnosti s modernim načinom života ona se može reinterpretirati, osavremeniti i pretočiti u formate bliske mladima. Umjesto da im se kultura nudi kao obaveza ili nostalgija, treba je predstaviti kao prostor slobode, izražavanja i pripadnosti.

Gdje počinje most između generacija?

U mnogim gradovima i opštinama već postoje uspješne inicijative koje nastoje uključiti mlade u procese očuvanja kulturne baštine. Radionice starih zanata, izložbe tradicionalne nošnje, kursevi bosanskog jezika, literarni i muzički festivali tematski vezani za bošnjačku historiju sve su to prostori u kojima mladi mogu naučiti i zavoljeti ono što im se često čini dalekim.

Sevdalinka, recimo, ne mora ostati samo pjesma prošlosti. U rukama talentovanih mladih muzičara, ona može dobiti novo ruho. Tradicionalna kuhinja se može povezati s gastro-turizmom i modernim receptima. Priče iz usmene predaje mogu biti inspiracija za stripove, animacije, pa i video igre.

Kada mladi Bošnjaci dobiju priliku da *stvaraju* na osnovu naslijeđa, umjesto da ga samo pasivno primaju, kultura počinje živjeti u njima. Tada ona prestaje biti teret prošlosti i postaje alat za izgradnju ličnog i kolektivnog identiteta.

Uloga obrazovanja i digitalnih medija

Škole i obrazovni sistem igraju ključnu ulogu u tom procesu. Ako se kulturno naslijeđe prikazuje suhoparno, kao skup datuma i formi koje se „moraju znati“, mladi ga odbijaju. Ali ako im se pokaže kako su njihovi preci živjeli, stvarali, voljeli i borili se kroz istinite priče, žive slike i lične primjere tada tradicija dobija novo značenje.

Digitalni alati, umjesto da budu prepreka, mogu postati most. Podcasti o bošnjačkoj historiji, Instagram profili posvećeni narodnoj nošnji, YouTube serijali koji prikazuju tradicionalna jela, online mektebi, blogovi mladih o svom identitetu sve su to savremeni načini prenosa kulture.

Najveći potencijal leži u kreativnim oblicima izražavanja. Mladi pisci, fotografi, dizajneri, muzičari i režiseri mogu kroz vlastiti rad dati novo značenje starim simbolima. Kultura ne smije biti zatvorena u prošlost ona mora imati kapiju prema budućnosti.

Kultura kao prostor pripadanja

U vremenu kriza identiteta, kada mladi traže odgovore na pitanja „ko sam“ i „gdje pripadam“, bošnjačko naslijeđe može biti sidro. Ono ne smije biti sredstvo isključivanja, već poziv na zajedništvo. Biti Bošnjak ne znači isključiti druge, već znati svoje i s tim svojim izaći u svijet.

Naslijeđe predaka nije ograničeno samo na tradicionalnu nošnju ili staru pjesmu. Ono je skup vrijednosti dostojanstvo, čestitost, gostoprimstvo, prkos, duhovnost i poštovanje različitosti. Te vrijednosti su temelj koji može izdržati sve izazove modernog svijeta, ako ga mladi prepoznaju kao svoj.

Tradicija u rukama budućnosti

Bošnjačka kultura nije muzej ona je živa, sve dok je prenose oni koji dolaze. A ti koji dolaze su mladi sa svojim dilemama, snovima, idejama i energijom. Naš zadatak nije da ih vraćamo unazad, već da im damo priliku da budu čuvari tradicije u vremenu koje dolazi.

Ako im damo prostor, povjerenje i znanje oni će znati kako da očuvaju korijene, a da istovremeno puste krila.

ZAKLJUČAK

Kada se cijela ova knjiga zatvori između dva korica, čitalac shvata da pred sobom nema samo zbirku priča, nego mapu jednog naroda, njegovog duha, njegovih unutrašnjih pejzaža i puteva koji vode od prošlosti ka budućnosti. Sve ono što je ispričano u prethodnim stranicama nije samo niz običaja, uspomena i praksi koje su nekada postojale. To je živa riznica identiteta, slojevita i duboka, i ona pokazuje da bošnjačka tradicija nije skup zapamćenih radnji nego cjelovit pogled na svijet, na život, na zajednicu i na Boga.

Kroz kazivanja naših nana, djedova, starijih i mudrijih, kroz njihove priče koje se čuvaju kao naslijeđe dostojno najvećih knjižnica, otkriva se da je tradicija zapravo najčistiji oblik ljudskog iskustva. Svaki običaj opisan u ovoj knjizi – od Bajrama do mevluda, od suneta do rođenja djeteta, od svadbenih svečanosti do ramazanskih noći, od sabahskog mirisa rane zore do tuge i dostojanstva smrti – nosi u sebi isti temeljni osjećaj: da čovjek postoji u odnosu, da pripada, da nije sam. Da se identitet ne gradi samo u onome šta čovjek misli o sebi, nego u onome kako živi sa drugima.

Priče o našim majkama i nanama pokazuju da je dom uvijek bio najjači stub zajednice. U svakom detalju njihovog kazivanja prepoznaje se značaj strpljenja, reda, nježnosti i brige. U njihovim rukama tijesto dobija značenje, stolnjak postaje simbol domaćinskog blagoslova, a hrana se pretvara u čin ljubavi i poštovanja. One su čuvale ritmove života – kroz pripreme za praznike, spremanje djece, darivanje komšija, brigu o gostima i svakoj sitnici koja čini dom živim i toplim. Njihovo znanje je tihi, ali najtrajniji oblik kulture.

Djedovi, sa svoje strane, u ovoj knjizi stoje kao čuvari mudrosti, kao ljudi koji kroz kratke rečenice otvaraju prostore velikih značenja. U njihovim pričama o sunetu, svadbama, Ramazanu i zajedništvu otkriva se koliko je tradicija bila sredstvo povezivanja ljudi. Radost se dijelila jednako kao i tuga. Sve se činilo uz dovu, uz savjet, uz zajednički trud. Zajednica je bila mreža koja nikada nije puštala svoje članove da otpadnu ili da se izgube.

Običaji koji se tiču rođenja, odrastanja i zrelosti prikazuju kako je život u bošnjačkoj sredini uvijek imao svoj red, svoje faze, svoje prelaze. Svaka faza je bila obogaćena simbolima, pjesmama, dovama i postupcima koji su učili dijete da raste u čestitog i ponosnog čovjeka. Sunet, mevlud, prvi koraci, prvi savjeti – sve je bilo utkano u osjećaj pripadnosti narodu koji zna da čuva ono što je sveto. To nije bio samo odgoj, već i kulturna inicijacija.

Svadbeni običaji, raskošni i duboko ukorijenjeni, pokazuju koliko je brak doživljavao kao početak novog stabla u velikoj porodičnoj krošnji. Pripreme koje traju sedmicama, pjesme koje se prenose iz generacije u generaciju, darovi koji nose blagoslove, kanom ispisani dlanovi djevojke, dove koje se uče na pragu nove kuće – sve to otkriva da je brak više od čina, da je vraćanje u ritam naroda, u kontinuitet koji traje stoljećima.

Ramazan i Bajram u ovoj knjizi posebno odskaču kao sveobuhvatni duhovni okvir zajednice. Priče govore o mjesecu u kojem duša uči disati polako, o tišini sehura i o zajedništvu iftara. Tvrdi da Ramazan ne oblikuje samo tijelo nego i karakter, da čovjeka vraća sebi, ljudima i Bogu. A Bajram, sa svojom toplinom, mirisima, osmijesima i dječjim koracima, stoji kao potvrda da je svaka žrtva

vrijedna, da zajedništvo ima svoju krunu, da vjera i tradicija idu ruku pod ruku u najljepšim bojama ljudske bliskosti.

Običaji smrti i tugovanja podsjećaju da je život prolazan, ali da je sjećanje vječno dok god postoji zajednica koja ga nosi. Dova, tišina, prisustvo komšija, sedmine i četeresnice – sve to pokazuje da tuga nije privatni teret nego zajednička briga. da je smrt u bošnjačkoj tradiciji jednako dio života kao i rođenje. da se duše čuvaju kroz poštovanje, a porodice liječe kroz zajedništvo.

Noć kane, kao jedna od najnježnijih tradicija, otkriva kako se ženska mudrost prenosi s ruke na ruku, iz srca u srce. Kroz šare kane, kroz pjesmu, kroz smijeh žena koje bdiju nad djevojkom, vidi se čitava estetika ženstvenosti u bošnjačkom narodu: skromna, čista, dostojanstvena, puna značenja i simbolike. Ta noć nije obred rukama nego obred dušama.

Kroz sve ove običaje provlači se jedna nit: da tradicija živi samo ako se priča. Ako se govori, pamti, zapisuje. Ako se predaje mladima. Ako se prenosi s ljubavlju, bez nametanja, ali sa sviješću o njenoj vrijednosti. Ova knjiga nastala je upravo iz te svijesti, iz brige da priče ne odu s onima koji ih nose, da običaji ne izgube svoje tlo, da identitet ne postane blijed u svijetu koji sve ubrzava i potiskuje.

Zato ova knjiga stoji kao dokaz da je tradicija živa dok god je neko izgovara. Dok god se čita, dok god se u njoj prepoznaje sebe, svoju porodicu, svoje selo, svoje djetinjstvo, svoje pretke. Ona je podsjetnik da identitet nije nešto što se nasljeđuje kao predmet, nego kao osjećaj. kao ritam jezika, kao miris hrane, kao zvuk sabaha, kao suza na dovi, kao osmijeh na Bajram.

I ako ova knjiga učini da makar jedan mladi čovjek upita svoju nanu za priče koje još pamti, ako učini da neko ponovo pripremi obred koji se već zaboravljao, ako učini da zajednica osjeti ponos nad onim što ima – onda je ispunila svoju svrhu.

Jer tradicija, kao i priča, kao i narod, živi samo ako je nosimo. A čitajući i pišući o ovim običajima, mi ih ne samo čuvamo, nego im vraćamo dah. vraćamo im mjesto koje zaslužuju. vraćamo sebe sebi.

Ova knjiga je zato i spomenik, i most, i amanet. Spomenik prošlosti, most prema budućnosti, amanet sadašnjosti.

Amanet da se pamti. Da se priča. Da se čuva.

Dok god postoji riječ, postoje i oni koji su je živjeli. I dok god postoji tradicija, postoji i narod koji zna ko je.

LITERATURA

1. Kapidžić, H. (1977). *Narodne pripovijetke muslimana u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Svjetlost.
2. Nametak, A. (1944/1997). *Muslimanske narodne pripovijetke*. Sarajevo: Preporod.
3. Hadžijahić, M. (1974). *Od tradicije do identiteta: Geneza nacionalnog pitanja bosanskih muslimana*.
4. Filipović, M. (1989). *Predgovor bošnjačkoj tradiciji*. Sarajevo.
5. Čelebi, E. (17. vijek). *Putopis – odlomci o Bosni*.
6. Kovačević, A. (2009). *Običajno pravo i tradicija u Sandžaku*.
7. Eckert, R. (1990). *Folklor i usmena predaja muslimana Balkana*.
8. Mulabdić, E. (1913). *Narodni običaji i igre u Bosni*.
9. Hangi, A. (1907). *Život i običaji muslimana u Bosni i Hercegovini*.
10. Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena (više brojeva).
11. Lord, A. (1960). *The Singer of Tales*. Harvard University Press.
12. Bašagić, S. (1912). *Kratka uputa u prošlost Bosne i Bošnjaka*.
13. Jusufović, E. (2015). *Narodni običaji Bošnjaka Sandžaka*.
14. Škrijelj, R. (2012). *Kulturna baština Bošnjaka u Crnoj Gori*.
15. Bošnjački institut – Fondacija Adila Zulfikarpašića
16. Digitalna biblioteka BiH
17. Hadžijahić, M. (1962). *Islam u tradiciji bosanskih muslimana*.
18. Karić, E. *Islamska tradicija Bošnjaka*.
19. <https://obicaji.me/>
20. <https://korijeniikrila.me/>